

ÚVOD: VÝVOJ OBYVATELSTVA V ROCE 2004

Stejně jako v roce předcházejícím, tak i v roce 2004 se počet obyvatel České republiky zvýšil. V roce 2003 přibýlo 8,2 tisíce obyvatel, v roce následujícím 9,1 tisíce, celkem tedy 17,3 tisíce. V období populační ztráty z let 1994-2002, kdy kladné saldo migrace (s výjimkou roku 2001) již nevyrovnávalo úbytek přirozenou měnou, naopak ubylo celkem 96,2 tisíce obyvatel.

Ve srovnání s rokem 2003 se přírůstek zahraniční migrací v loňském roce snížil o 7,2 tisíce na 18,6 tisíce, menší byl ale také přirozený úbytek. Jeho výše -9,5 tisíce byla téměř o polovinu, konkrétně o 8,1 tisíce nižší než v roce předchozím.

Tab. A Pohyb obyvatelstva, 1993-2004

Ukazatel	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
počty								
Živě narození	121 025	90 446	89 471	90 910	90 715	92 786	93 685	97 664
Zemřelí	118 185	112 782	109 768	109 001	107 755	108 243	111 288	107 177
Do 1 roku věku	1 028	547	413	373	360	385	365	366
Sňatky	66 033	53 896	53 523	55 321	52 374	52 732	48 943	51 447
Rozvody	30 227	33 113	23 657	29 704	31 586	31 758	32 824	33 060
Potraty celkem	85 445	59 962	52 103	47 370	45 057	43 743	42 304	41 324
Interrupce	70 634	48 086	39 382	34 623	32 528	31 142	29 298	27 574
Přistěhovalí	12 900	10 857	9 910	7 802	12 918	44 679	60 015	53 453
Vystěhovalí	7 424	728	1 136	1 263	21 469	32 389	34 226	34 818
Přirozený přírůstek	2 840	-22 336	-20 297	-18 091	-17 040	-15 457	-17 603	-9 513
Přírůstek stěhováním	5 476	10 129	8 774	6 539	-8 551	12 290	25 789	18 635
Celkový přírůstek	8 316	-12 207	-11 523	-11 552	-25 591	-3 167	8 186	9 122
na 1 000 obyvatel								
Živě narození	11,7	8,8	8,7	8,8	8,8	9,1	9,2	9,6
Zemřelí	11,4	10,9	10,7	10,6	10,5	10,6	10,9	10,5
Sňatky	6,4	5,2	5,2	5,4	5,1	5,2	4,8	5,0
Rozvody	2,9	3,2	2,3	2,9	3,1	3,1	3,2	3,2
Potraty celkem	8,3	5,8	5,1	4,6	4,4	4,3	4,1	4,0
Interrupce	6,8	4,7	3,8	3,4	3,2	3,1	2,9	2,7
Přistěhovalí	1,2	1,1	1,0	0,8	1,3	4,4	5,9	5,2
Vystěhovalí	0,7	0,1	0,1	0,1	2,1	3,2	3,4	3,4
Přirozený přírůstek	0,3	-2,2	-2,0	-1,8	-1,7	-1,5	-1,7	-0,9
Přírůstek stěhováním	0,5	1,0	0,9	0,6	-0,8	1,2	2,5	1,8
Celkový přírůstek	0,8	-1,2	-1,1	-1,1	-2,5	-0,3	0,8	0,9

V průběhu roku 2004 se v ČR živě narodilo 97,7 tisíce dětí, nejvíce od roku 1995, kdy počet živě narozených poprvé klesl pod sto tisíc. Zvýšení počtu narozených dětí oproti předchozímu roku celkem o 4 tisíce se odrazilo v nárůstu úhrnné plodnosti na 1,23 dítěte, tj. o 0,05 více než v předchozím roce. Vyšší hodnota byla, stejně jako v případě počtu živě narozených, zaznamenána naposledy v roce 1995. I v loňském roce dále pokračoval trend posouvání rození dětí do pozdějšího věku – zvýšení úhrnné plodnosti bylo projevem vzestupu plodnosti žen starších 27 let a průměrný věk matek při narození prvního dítěte překročil o tři desetiny roku hranici 26 let.

Počet sňatků v roce 2004 byl o 2,5 tisíce vyšší než v roce 2003, nicméně 51,4 tisíce nově uzavřených manželství během jednoho kalendářního roku byl druhý nejnižší počet v historii České republiky. První sňatek před dovršením padesáti let by uzavřelo 70 % svobodných žen, průměrně ve věku 28 let, a 64 % mužů, průměrně ve věku 30,5 roku (údaje z tabulek sňatečnosti svobodných). V případě obou pohlaví to bylo rovněž o něco později než v roce předchozím. Mírně v loňském roce přibýlo také rozvodů. Jejich počty se po krátkém přerušení v letech 1999-2000, způsobeném přijetím novelizace zákona o rodině v roce 1998, rychle vrátily na hodnoty dosahované těsně před úpravou zákona. Obdobný vývoj nastal i v případě výše úhrnné rozvodovosti, která začala hned po roce 1999 nepřetržitě stoupat až k současnému maximu 0,49. Tzn., že rozvodem končí již polovina z původně uzavřených manželství.

Tab. B Základní intenzitní ukazatele demografického vývoje, 1993-2004

Ukazatel	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Prvosňatečnost žen (%)*	87,7	77,1	74,1	74,4	72,5	72,4	68,7	69,8
Průměrný věk žen při 1. sňatku*	23,2	24,9	26,2	26,4	26,9	27,2	27,7	28,0
Úhrnná rozvodovost	0,36	0,42	0,32	0,41	0,45	0,46	0,48	0,49
Úhrnná plodnost	1,67	1,19	1,13	1,14	1,15	1,17	1,18	1,23
Průměrný věk matek při narození 1. dítěte	22,6	23,7	24,6	24,9	25,3	25,6	25,9	26,3
Čistá míra reprodukce	0,80	0,57	0,55	0,55	0,55	0,56	0,57	0,59
Úhrnná indukovaná potratovost	0,98	0,65	0,53	0,47	0,44	0,42	0,39	0,37
Naděje dožití mužů při narození	69,2	70,4	71,4	71,6	72,1	72,1	72,0	72,5
Naděje dožití žen při narození	76,4	77,3	78,1	78,3	78,4	78,5	78,5	79,0
Kojenecká úmrtnost (‰)	8,5	6,0	4,6	4,1	4,0	4,1	3,9	3,7

*údaje z tabulek sňatečnosti svobodných

Zcela podle očekávání se i v roce 2004 snížil počet umělých ukončení těhotenství a úhrnná indukovaná potratovost. Interrupcí bylo loni registrováno o 1,7 tisíce méně než v roce 2003, což bylo ale také o 43 tisíc méně než v roce 1993. Ale již před rokem 1993 proběhla první rychlá fáze výrazného poklesu. Šestiprocentní změna úhrnné indukované potratovosti (na 0,37 interrupce připadající na jednu ženu ve věku 15-49 let) mezi dvěma posledními roky se shodovala s poklesem mezi roky 2002 a 2003.

I. STRUKTURA OBYVATEL PODLE VĚKU A RODINNÉHO STAVU

Pokles porodnosti v první polovině devadesátých let a následné několikaleté udržení její nízké úrovně se již významněji projevily na věkovém složení obyvatel České republiky. Počty narozených dětí se snížily ze 130 tisíc z počátku devadesátých let až k minimu 89,5 tisíce v roce 1999. Od tohoto roku se porodnost sice zvyšovala (s výjimkou roku 2001), ale velmi mírně. A i když se v loňském roce narodilo o 8,2 tisíce dětí více než v roce 1999, počet a podíl dětí do 15 let věku v populaci se i nadále snižoval. Současné zastoupení dětí ve věku 0-14 na úrovni patnácti procent je tak již o 4,5 procentní body nižší než v roce 1993, kdy tento podíl klesl pod dvacet procent.

Změny v počtu a podílu starších osob byly zatím pozvolné – počet obyvatel ve věku nad 65 let vzrostl jen mírně, jejich podíl v populaci se zvýšil mezi roky 1993 a 2004 pouze o jeden procentní bod – ze 13 na 14 %. Stagnace byla způsobena přechodem početně slabých ročníků přes tuto věkovou hranici. Věku 65 let totiž stále ještě nedosáhly osoby narozené v letech druhé světové války. Populační stárnutí je tak zatím způsobeno zejména úbytkem dětí v populaci, jedná se tedy o tzv. stárnutí zespodu věkové pyramidy. Již brzy, v souvislosti s odchodem silných válečných a poválečných generací do ekonomicky neaktivního věku, dojde však k jeho zesílení a populace bude stárnout i tzv. seshora věkové pyramidy, a to velmi intenzívně. Jestliže má v současnosti Česká republika 1,4 milionu obyvatel ve věku nad 65 let, v roce 2010 by se jejich počet mohl přiblížit 1,6 milionům. Přes tuto věkovou hranici se přesunou už i nejsilnější válečné ročníky 1943-4. Za dalších pět let by podle střední varianty projekce ČSÚ mohlo být těchto osob již 1,9 milionu a v roce 2030 více než 2,3 milionu. V polovině století pak téměř 3 miliony a jejich podíl v populaci by se tak přiblížil jedné třetině.

Důsledkem popsanych změn na základně a vrcholu věkové pyramidy a stagnace, resp. nepatrného nárůstu počtu a podílu osob ve věkové skupině 15-64 let, klesala ekonomická zatíženost aktivního obyvatelstva. „Výhodná“ byla i věková struktura této skupiny obyvatel. Věku 25 a více let, kdy se dá již u většiny těchto osob předpokládat zařazení na trhu práce, dosáhly osoby z početných populačních ročníků sedmdesátých let. Druhou silnou skupinou jsou v podstatě generace jejich rodičů. (50-58leté v roce 2004). Menší část z nich (zejména ženy) ale již dosáhla důchodového věku.

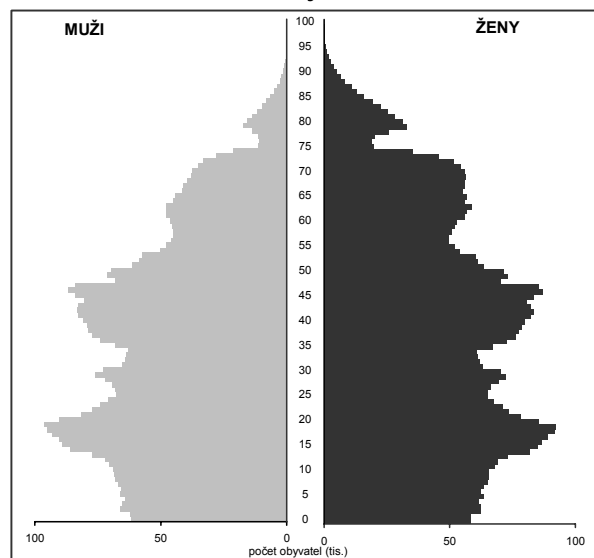
Tab. I.1 Charakteristiky věkového složení, 1993-2004 (31.12.)

Věková skupina/ ukazatel	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	počty (tis.)							
Celkem	10 334	10 309	10 278	10 267	10 206	10 203	10 211	10 221
0-14	2 010	1 843	1 707	1 664	1 622	1 590	1 554	1 527
15-64	6 981	7 078	7 153	7 179	7 170	7 196	7 234	7 259
65+	1 343	1 388	1 418	1 423	1 415	1 418	1 423	1 435
	složení v %							
0-14	19,4	17,9	16,6	16,2	15,9	15,6	15,2	15,0
15-64	67,6	68,6	69,6	69,9	70,2	70,5	70,9	71,0
65+	13,0	13,5	13,8	13,9	13,9	13,9	13,9	14,0
	syntetické ukazatele							
Index stárí*	66,8	75,3	83,1	85,5	87,2	89,2	91,6	94,0
Index ekonomického zatížení**	48,0	45,6	43,7	43,0	42,3	41,8	41,2	40,8
Průměrný věk	36,8	37,6	38,5	38,8	39,0	39,3	39,5	39,8
Věkový medián	36,0	36,6	37,3	37,6	37,9	38,2	38,5	38,7

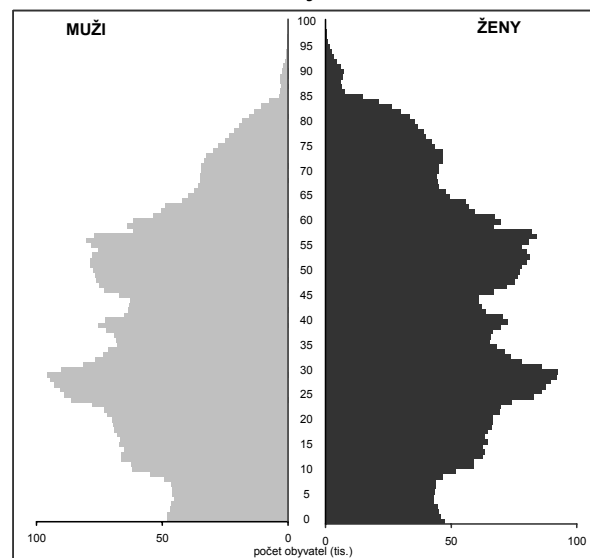
*počet osob ve věku 65 a více let na 100 dětí ve věku 0-14 let

**počet dětí ve věku 0-14 let a osob starších 65 let na 100 osob ve věku 15-64 let

Obr. I.1 Věkové složení obyvatel, 31.12.1993

Obr. I.2 Věkové složení obyvatel, 31.12.2004

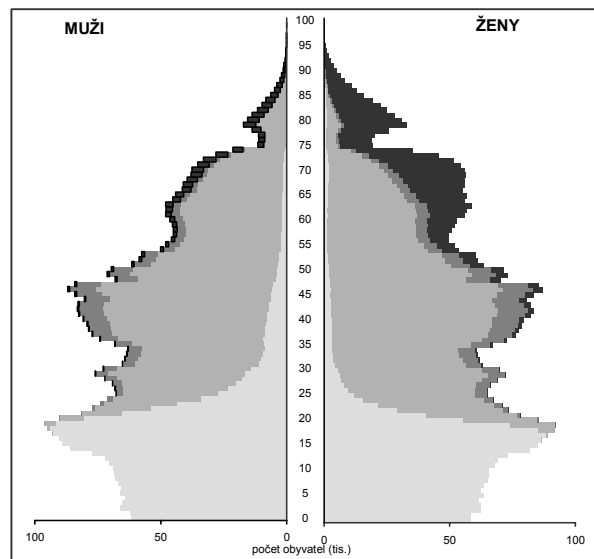

Hlavním zdrojem nepravidelností ve věkovém složení populace České republiky byly výkyvy ve vývoji porodnosti. Méně dětí se rodilo v letech 1915-1918, v době první světové války – těmto osobám je dnes 86-89 let. I když v tomto vysokém věku žije již jen velmi málo lidí, tento pokles porodnosti je na věkové struktuře dosud patrný. Krátce po ukončení války naopak nastal kompenzační vzestup a dětí se rodilo více než před jejím začátkem. Osobám narozeným v letech 1920-1923 bylo v loňském roce mírně nad 80 let. Další zářez v současném věkovém složení starších osob byl způsoben poklesem porodnosti v letech hospodářské krize ve třicátých letech (minimum v roce 1937). Nejvíce viditelné nerovnoměrnosti – z důvodu, že se jedná o generace, kdy většina z těchto osob je ještě naživu – byly vytvořeny jako důsledek: 1) vzestupu porodnosti v letech druhé světové války a po jejím skončení; 2) vzestupu porodnosti v 70. letech (dětí narozené v roce 1974 až 1976 – 28-30letí v roce 2004 – jsou nejpočetněji zastoupenými generacemi v celé populaci) a 3) výrazného snížení porodnosti od 90. let dvacátého století.

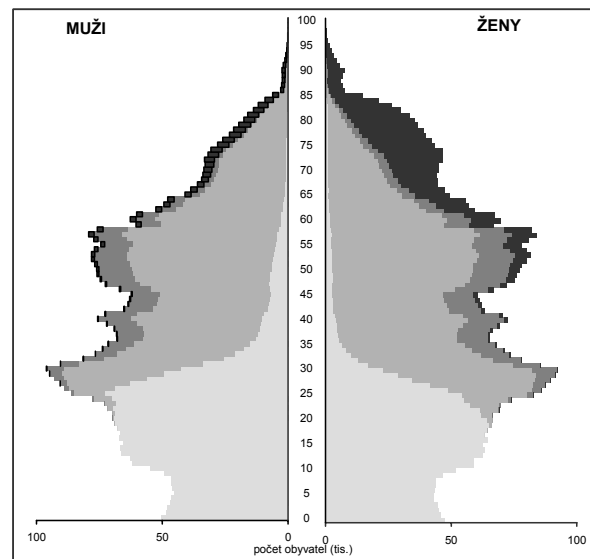
Jednou ze základních charakteristik každé populace je její složení podle rodinného stavu. Je utvářeno vývojem sňatečnosti, rozvodovosti a úmrtnosti a zároveň je východiskem pro další demografický vývoj. Rodinný stav je rovněž jedním z hlavních diferenciačních faktorů populačních procesů: ženy žijící v manželství mají například vyšší plodnost než ženy svobodné a rozvedené, ženatí muži a vdané ženy se také průměrně dožívají vyššího věku než osoby s jiným rodinným stavem, aj.

Po roce 1989 se významně změnil nejen vývoj porodnosti, ale právě i sňatečnosti, rozvodovosti a úmrtnosti. Složení populace podle rodinného stavu tak od počátku 90. let doznalo určitých změn. Protože nejvýrazněji se vedle plodnosti změnila-snížila úroveň sňatečnosti, jsou tyto rozdíly nejvíce patrné v mladším věku. Odkládáním uzavření manželství či jeho odmítáním a nahrazením nesezdaným soužitím (příp. „odděleným soužitím“) významně přibýlo svobodných mužů a žen do věku 35 let (nejvíce ve skupině 25-29letých). Počet a podíl ženatých a vdaných se nejvíce snížil ve věkové kategorii do 25 let. Výsledkem pak je skutečnost, že ve skupině 20-24letých mužů jich bylo v roce 2004 ženatých pouze 4 %, u žen vdaných 12 %. Převaha osob žijících v manželství se nevyskytovala ani u kategorie 25-29letých (u žen to bylo 47 %, u mužů 29 %). Při hodnocení po jednotlivých věku se nadpoloviční většina vdaných žen vyskytovala v loňském roce od věku 28 let a přetrvávala do věku 73 roků. Ženatí muži převažovali nad muži ostatních rodinných stavů v intervalu 31 až 88letých.

Obr. I.3 Složení obyvatel podle věku a rodinného stavu, 31.12.1993

Obr. I.4 Složení obyvatel podle věku a rodinného stavu, 31.12.2004

Růst už tak poměrně vysoké úrovně rozvodovosti, mírný pokles sňatečnosti rozvedených osob, související zřejmě s vyšší oblibou nesezdaného soužití s novým partnerem, se projevil v nárůstu podílu rozvedených osob v obyvatelstvu České republiky. Jejich zastoupení v dospělé populaci se mezi roky 1993 a 2004 zvýšilo z 8 na 11 %. Na rozdíl od svobodných je v případě rozvedených osob jejich procento mírně vyšší mezi ženami. V loňském roce to bylo u mužů starších 15 let 10 %, u žen 12 %. Tato situace souvisí s tím, že ženy po rozvodu uzavírají nový sňatek o něco méně často než muži. Nejvyšší zastoupení rozvedených je u obou pohlaví shodně ve věkové kategorii 40-49letých, s věkem, jak přibývá ovdovělých, se jejich podíl snižuje.

Procento ovdovělých se naopak v důsledku zlepšování úmrtnosti mírně snižovalo. Zejména vzestup naděje dožití starších mužů přispěl k prodloužení společného života manželů. Vlivem mužské nadúmrtosti je podíl ovdovělých výrazně vyšší u žen, tato skutečnost je pak více zřejmá u starších věkových skupin.

Tab. I.2 Podíly mužů v jednotlivých věkových skupinách podle rodinného stavu (%), 1993 a 2004 (31.12.)

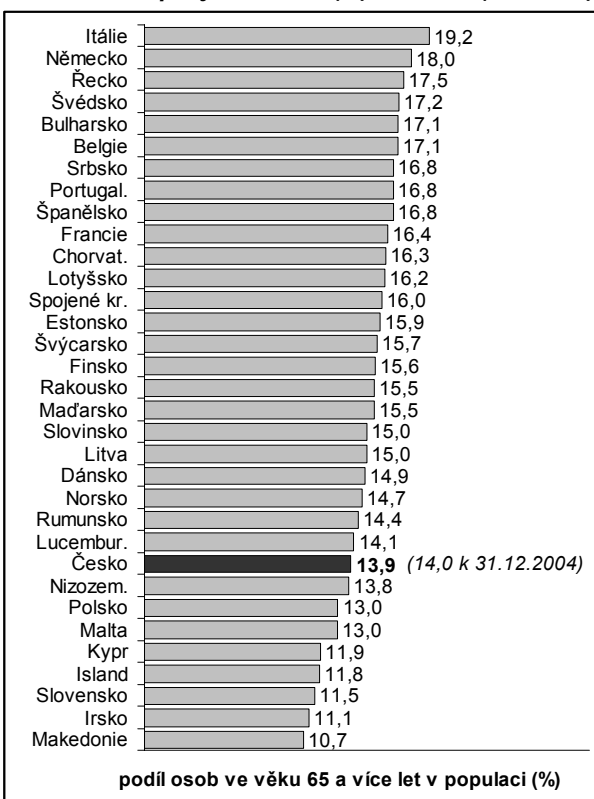
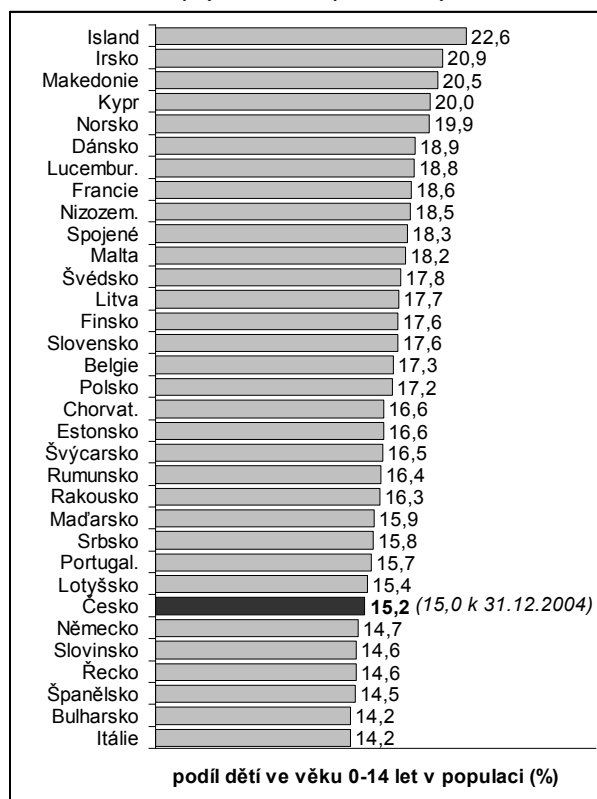
Věková skupina	Svobodní		Ženatí		Rozvedení		Ovdovělí	
	1993	2004	1993	2004	1993	2004	1993	2004
15-19	98,8	99,9	1,2	0,1	.	.	.	.
20-24	70,4	95,5	28,3	4,2	1,3	0,3	.	.
25-29	29,9	68,3	64,6	28,6	5,4	3,1	0,1	.
30-34	16,4	33,7	75,6	56,6	7,9	9,6	0,1	0,1
35-39	11,7	17,8	77,9	66,6	10,1	15,4	0,3	0,2
40-44	8,9	12,7	78,9	69,8	11,6	17,1	0,6	0,4
45-49	6,7	10,2	80,7	71,3	11,6	17,7	1,0	0,8
50-54	5,6	7,8	82,7	74,2	10,1	16,5	1,6	1,5
55-59	4,7	5,8	84,3	77,7	8,1	13,9	2,9	2,6
60-64	4,2	4,3	84,0	80,7	6,5	10,7	5,3	4,3
65-69	4,0	3,7	81,4	81,6	5,4	7,5	9,2	7,2
70-74	3,9	3,1	77,1	79,5	4,4	5,7	14,6	11,7
75-79	3,5	3,0	69,1	73,3	3,7	4,5	23,7	19,2
80-84	3,2	2,9	58,4	64,3	2,7	3,6	35,7	29,2
85+	3,6	2,9	41,2	48,7	1,7	2,2	53,5	46,1
Celkem	26,5	32,3	63,7	55,2	6,7	9,7	3,1	2,8
Průměrný věk	25,2	27,6	47,3	51,1	46,0	48,2	71,3	71,8

Tab. I.3 Podíly žen v jednotlivých věkových skupinách podle rodinného stavu (%), 1993 a 2004 (31.12.)

Věková skupina	Svobodné		Vdané		Rozvedené		Ovdovělé	
	1993	2004	1993	2004	1993	2004	1993	2004
15-19	94,3	99,6	5,7	0,4	.	.	.	.
20-24	43,2	86,7	53,7	12,4	3,0	0,8	0,1	.
25-29	12,6	47,6	79,0	46,6	8,0	5,6	0,4	0,2
30-34	6,4	17,7	82,6	68,0	10,1	13,7	0,9	0,6
35-39	4,4	8,0	81,6	72,0	12,4	18,8	1,6	1,2
40-44	3,6	5,2	79,8	72,6	13,7	20,0	2,9	2,2
45-49	3,2	4,0	78,2	72,8	13,5	19,3	5,1	3,9
50-54	3,0	3,3	76,0	72,0	11,5	18,0	9,5	6,7
55-59	2,6	2,9	71,0	69,9	9,7	15,3	16,7	11,9
60-64	2,7	2,7	61,5	64,4	8,6	12,4	27,2	20,5
65-69	3,3	2,3	48,2	55,2	7,7	9,7	40,8	32,8
70-74	3,7	2,3	33,5	41,9	6,5	8,3	56,3	47,5
75-79	4,0	2,7	19,4	27,1	5,0	7,4	71,6	62,8
80-84	4,5	3,1	11,5	14,6	3,9	6,4	80,1	75,9
85+	5,7	3,6	4,9	6,3	2,7	4,5	86,7	85,6
Celkem	17,2	22,5	58,6	51,6	8,3	11,5	15,9	14,4
Průměrný věk	24,6	25,9	44,3	48,3	47,5	49,5	70,5	72,0

Několikaletá extrémně nízká úroveň plodnosti v některých evropských zemích, mezi něž patří i Česká republika, se logicky projevila v poklesu podílu dětí v populaci. Nejnižší zastoupení dětí je tak v současnosti v zemích jižní Evropy, Bulharsku, Slovinsku, Německu, Česku. Nejvyšší naopak v zemích s relativně vysokou plodností. V populaci zemí s nízkým podílem dětí je obyvatel starších 65 let více než dětí (s výjimkou ČR). Itálie, Německo, Řecko a Bulharsko (spolu se Švédskem) patří totiž

Obr. I.3 Podíl obyvatel ve věku 0-14 let v evropských zemích (%), 1.1.2004 (1.1.2003*) **Obr. I.4 Podíl obyvatel ve věku 65 a více let v evropských zemích (%), 1.1.2004 (1.1.2003*)**

*Srbsko a Černá Hora, Chorvatsko

zároveň mezi země s nejvyšším podílem osob ve věku nad 65 let a tudíž mezi státy s nejstarším obyvatelstvem. Ve Švédsku, na rozdíl od jihoevropských zemí, neklesla plodnost tak výrazně, (v posledních letech se dokonce zvýšila) a proto je pro tuto zemi charakteristický vyšší podíl dětí v populaci. Česká republika se díky zatím relativně nízkému zastoupení osob v důchodovém věku řadí přibližně do středu pomyslného žebříčku evropských populací podle dosavadních výsledků demografického stárnutí. Po přesunu silných válečných a poválečných ročníků přes věkovou hranici 65 let se ale ČR stane jednou ze zemí s nejstarším obyvatelstvem. K prohloubení trendu populačního stárnutí přispěje očekávané pokračování poklesu intenzity úmrtnosti a pouze mírný vzestup úrovně plodnosti.

II. SÑATEČNOST

Počet sňatků uzavřených v jednom kalendářním roce se opět vrátil nad hranici padesáti tisíc. V roce 2004 bylo zaznamenáno 51,4 tisíce nových manželství, což bylo o 2,5 tisíce více než v roce předcházejícím. Absolutně se zvýšil i počet sňatků svobodných snoubenců, relativně se však jejich podíl opětovně, i když velmi mírně, snížil. Sňatky, kdy muž i žena uzavřeli svoje první manželství představovaly 64 % všech sňatků, kdy byla žena svobodná a ženich libovolného rodinného stavu 74 %. Stejně číslo pak platilo i pro první sňatky na straně muže. Podíl prvních sňatků se v čase mírně snížil, relativně nejvýrazněji naopak vzrostlo zastoupení třetích a dalších sňatků v životě muže i ženy.

Tab. II.1 Sňatky podle pořadí, 1993-2004

Pořadí sňatku	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
sňatky podle pořadí na straně ženicha – počty								
1.	51 319	40 457	39 819	41 360	38 841	39 043	36 016	37 940
2.	13 487	11 270	11 450	11 654	11 303	11 505	10 783	11 300
3.	1 057	1 916	1 966	2 006	1 948	1 879	1 844	1 901
4.+	170	253	288	301	282	305	300	306
sňatky podle pořadí na straně ženicha – složení v %								
1.	77,7	75,1	74,4	74,8	74,2	74,0	73,6	73,7
2.	20,4	20,9	21,4	21,1	21,6	21,8	22,0	22,0
3.	1,6	3,5	3,7	3,6	3,7	3,6	3,8	3,7
4.+	0,3	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6
sňatky podle pořadí na straně nevěsty – počty								
1.	51 450	40 577	40 116	41 528	39 218	39 318	36 371	38 147
2.	13 233	11 324	11 278	11 600	11 027	11 333	10 594	11 122
3.	1 127	1 773	1 864	1 893	1 826	1 782	1 702	1 898
4.+	223	222	265	300	303	299	276	280
sňatky podle pořadí na straně nevěsty – složení v %								
1.	77,9	75,3	74,9	75,1	74,9	74,5	74,3	74,2
2.	20,1	21,0	21,1	21,0	21,0	21,5	21,6	21,6
3.	1,7	3,3	3,5	3,4	3,5	3,4	3,5	3,7
4.+	0,3	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5
Sňatky celkem	66 033	53 896	53 523	55 321	52 374	52 732	48 943	51 447

Tab. II.2 Sňatky podle rodinného stavu snoubenců, 1993 a 2004

1993					2004				
počty					počty				
	svobodný	rozvedený	ovdovělý	celkem		svobodný	rozvedený	ovdovělý	celkem
Svobodná	46 107	5 184	159	51 450		33 022	5 025	100	38 147
Rozvedená	5 012	7 942	678	13 632		4 713	7 394	445	12 552
Ovdovělá	200	540	211	951		205	438	105	748
Celkem	51 319	13 666	1 048	66 033		37 940	12 857	650	51 447
složení v %					složení v %				
	svobodný	rozvedený	ovdovělý	celkem		svobodný	rozvedený	ovdovělý	celkem
Svobodná	69,8	7,9	0,2	77,9		64,2	9,7	0,2	74,1
Rozvedená	7,6	12,0	1,1	20,7		9,1	14,4	0,9	24,4
Ovdovělá	0,3	0,8	0,3	1,4		0,4	0,9	0,2	1,5
Celkem	77,7	20,7	1,6	100,0		73,7	25,0	1,3	100,0

Od počátku devadesátých let se mírně zmenšilo procento sňatků, kdy byl muž starší – v loňském roce to bylo 69 % všech sňatků (74 % v roce 1993). Deset procent tvořila uzavřená manželství, kdy věk (v dokončených letech) obou snoubenců byl shodný (11 % v roce 1993). Ve zbývajících 21 % byla starší nevěsta (15 % v roce 1993). Průměrný věkový rozdíl se v čase mírně zvyšoval, v případě vyššího věku u ženicha byl 5,4 roku v roce 2004, v opačné situaci 3,6 roku. Průměr je však částečně míry ovlivněn extrémními hodnotami v rozdílu věku obou snoubenců (zčásti se může jednat o chyby při vykazování a statistickém zpracování), kterých obecně nepatrně přibývalo.

Např. podíl sňatků, kdy jeden ze snoubenců, zpravidla muž, byl o více než dvacet let starší činil 0,9 % v roce 1993 a 1,2 % v roce 2004. Nejčtenější byly sňatky, kdy byl ženich o jeden (úplně nejčastější) a dva roky starší než nevěsta nebo stejně starý.

Hlavní příčinou značného poklesu úrovně sňatečnosti v České republice od 90. let bylo snížení intenzity sňatečnosti svobodných osob. Zatímco až do konce 80. let byla úroveň sňatečnosti v ČR vysoká, do manželství vstupovalo 96-97 % žen a 90-95 % mužů, v současnosti je to o více jak jednu čtvrtinu méně. Z nemalé části je tento pokles způsoben tím, že mladí lidé odkládají uzavření manželství do pozdějšího věku (průměrný věk při vstupu do prvního manželství se od konce 80. let zvýšil o 6 let), takže lze v následujících letech očekávat mírné oživení sňatečnosti. Na druhou stranu ale stále více lidí zřejmě preferuje soužití bez předchozího uzavření sňatku, část legitimních manželství je tak nahrazena nesezdanými soužitími. Tato soužití jsou nejčastější tehdy, kdy (alespoň) jeden z partnerů je již rozvedený. Ve vyšším věku se vyskytují i u ovdovělých osob, u skupiny svobodných lidí se pravděpodobně jedná o situaci, kdy odkládání uzavření sňatku přešlo v jeho odmítnutí.

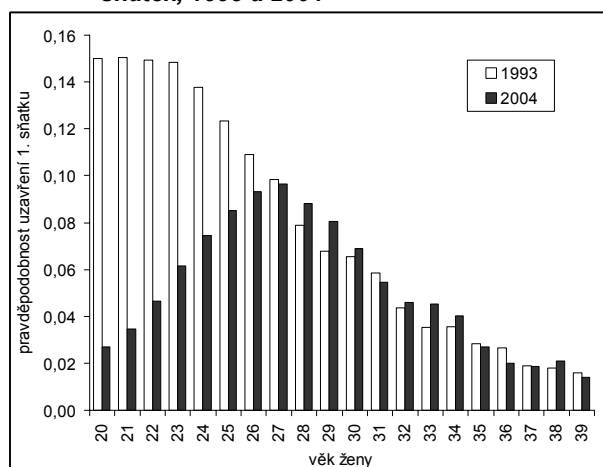
Tab. II.3 Sňatečnost svobodných*, 1993-2004

	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	podíl svobodných osob vstupujících do manželství do věku 50 let (%)							
Muži	81,4	71,4	68,8	69,5	66,0	66,2	62,5	63,6
Ženy	87,7	77,1	74,1	74,4	72,5	72,4	68,7	69,8
	průměrný věk při prvním sňatku							
Muži	25,4	27,1	28,5	28,8	29,2	29,7	30,2	30,5
Ženy	23,2	24,9	26,2	26,4	26,9	27,2	27,7	28,0

*jedná se sňatečnost svobodných mužů či žen, kdy druhý z partnerů je libovolného rodinného stavu; údaje vycházejí z výpočtu jednovýchodných tabulek sňatečnosti svobodných

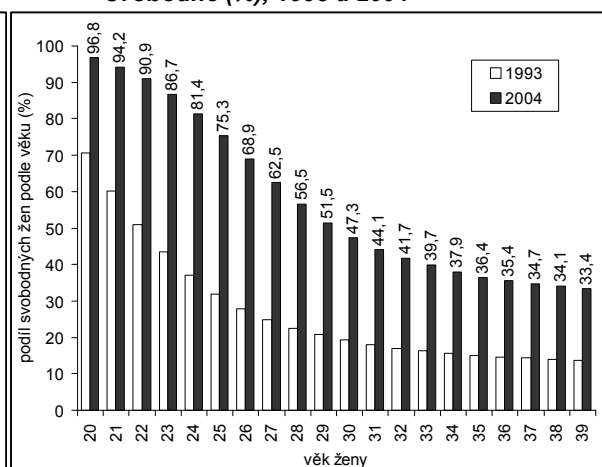
V loňském roce mírně vzrostl nejen absolutní počet uzavřených sňatků, ale i úroveň sňatečnosti svobodných, a také rozvedených. Z údajů tabulek sňatečnosti vypočtených pro rok 2004 vyplynulo, že první sňatek do věku padesáti let uzavřelo 69,8 % žen a 63,6 % mužů. Mezi dvěma posledními roky pokračoval pokles pravděpodobností uzavření prvního sňatku u mužů do 26 let věku, u žen do 25 let. Pravděpodobnost vstupu do manželství osob blížících se třiceti letům věku a o několik let starších (u mužů spíše až těch starších) se celkově od druhé poloviny devadesátých let již zvyšuje, maximum ale stále zůstává v o něco nižším věku. U svobodných nevěst to bylo v roce 2004 ve věku 26-27 let, u ženichů 28-29 roků. Podle tabulek sňatečnosti bylo v loňském roce ve věku 25 let 75,3 % svobodných žen (84,3 % mužů), ve věku 30 let 47,3 % (63,3 % mužů) a ve věku 35 let 36,4 % (47,1 % mužů).

Obr. II.1 Pravděpodobnost, že žena uzavře první sňatek, 1993 a 2004

údaje z tabulek sňatečnosti svobodných žen

Obr. II.2 Podíl žen v daném věku, které zůstávají svobodné (%), 1993 a 2004

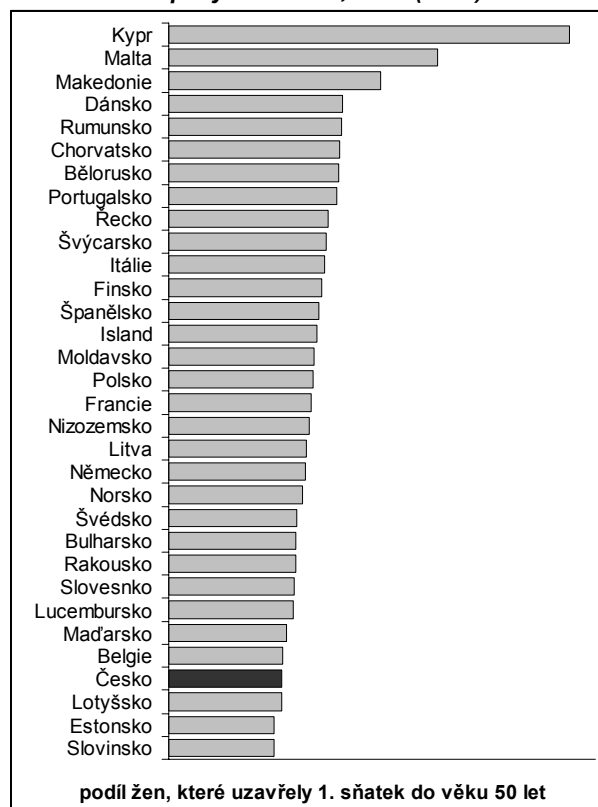
Vzestup úrovně sňatečnosti rozvedených osob v roce 2004 byl stejně jako v případě svobodných jen velmi malý – úhrnná sňatečnost se u obou pohlaví změnila pouze o jednu setinu, na 0,41 pro muže a 0,40 pro ženy. Intenzita opakovaného vstupu do manželství je tedy u mužů jen nepatrně vyšší. Nejčastěji dochází k uzavření nového sňatku do jednoho roku od rozvodu, vyšší intenzita uzavírání dalších sňatků zůstává až do čtyř let od legislativního rozpadu manželství. Trendem byl však pokles úrovně sňatečnosti rozvedených v krátké době od rozvodu (do dvou dokončených let) a určitý vzestup po šesti letech od rozvodu. V důsledku tohoto vývoje se prodloužil průměrný interval mezi rozvodem a novým sňatkem z 4,3 u mužů a 4,6 roku u žen v roce 1993 na 6,1, resp. 6,3 roku.

Tab. II.4 Sňatečnost rozvedených, 1993-2004

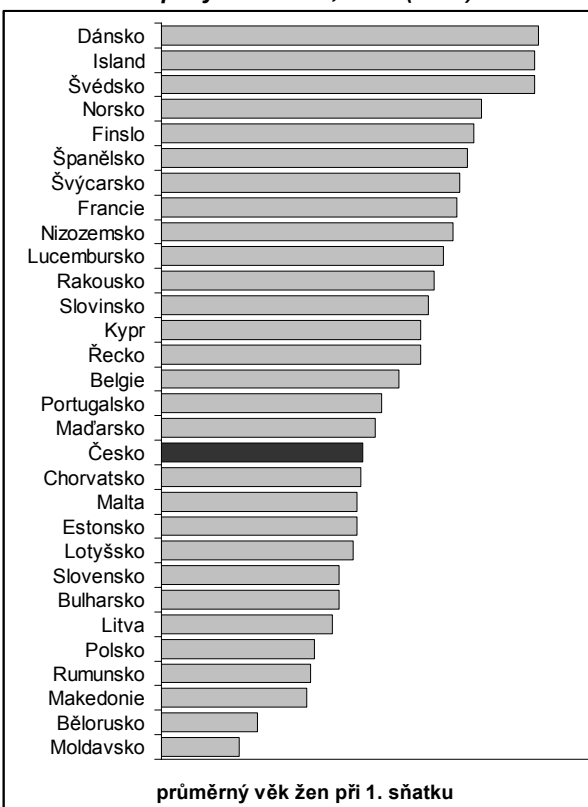
	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
podíl rozvedených osob uzavírajících nový sňatek (%)								
Muži	46,1	41,6	42,5	44,3	42,8	42,9	40,0	41,4
Ženy	46,1	41,1	41,5	43,7	41,3	41,7	38,7	40,4
průměrná doba mezi rozvodem a dalším sňatkem (roky)								
Muži	4,3	4,8	5,7	5,6	5,6	5,8	6,0	6,1
Ženy	4,6	5,0	5,7	5,6	5,7	5,9	6,1	6,3

Rozdíly v úrovni sňatečnosti mezi evropskými zeměmi jsou poměrně významné, zejména pokud jde o průměrný věk při uzavření prvního sňatku. Díky probíhajícím změnám demografického chování populace České republiky, v jehož rámci dochází k posouvání uzavření manželství do pozdějšího

Obr. II.3 Úhrnná sňatečnost svobodných žen v evropských zemích, 2003 (2002)

Obr. II.4 Průměrný věk žen při 1. sňatku v evropských zemích, 2003 (2002)

Konkrétní hodnoty ukazatelů nejsou, na rozdíl od grafů v ostatních kapitolách, uvedeny záměrně, a to z důvodu, že se jedná o metodicky odlišný typ výpočtu než je tomu u stejných ukazatelů uvedených v předchozí části kapitoly. Výsledkem obou výpočtů jsou sice stejné ukazatele, hodnoty se však liší, zejména u zemí, kde dochází k výraznému odkládání uzavření sňatku do pozdějšího věku či jiných změn ve sňatečnosti (Kypr, Malta). Data pro tento výpočet jsou narozdíl od vstupů do tabulek sňatečnosti dostupná ve většině evropských zemích. Uvedeno je tak pouze orientační seřazení zemí, pro které existují nejnovější data.

věku, ale i k celkovému poklesu zájmu o legitimní svazky, patří ČR v současné době mezi země s nízkou intenzitou sňatečnosti mužů i žen. Do této skupiny patří i některé další transformující se země, jako např. Slovinsko, Estonsko, Lotyšsko či Maďarsko, kde byla úroveň sňatečnosti v minulosti poměrně vysoká (s výjimkou Slovinska). I přes posun uzavírání manželství do vyššího věku vstupují obyvatelé zemí východní a střední Evropy do prvního manželství stále dříve než ve zbývajících částech Evropy. Zvyšování průměrného věku svobodných ženichů a nevěst, i když o něco méně výrazné, probíhá rovněž v zemích západní, severní a jižní Evropy.

III. ROZVODOVOST

Roční počty rozvodů se po krátkém přerušení v letech 1999-2000, způsobeném přijetím novelizace zákona o rodině v roce 1998, rychle vrátily na hodnoty těsně před úpravou zákona. V roce 2004 bylo právně ukončeno celkem 33,1 tisíce manželství, o 236 více než v předchozím roce. Tento počet byl druhý nejvyšší v historii České republiky (nejvíce v roce 1996). Návrhů na rozvod bylo loni projednáno 37,9 tisíce a výsledek „rozvod“ byl zaznamenán již u více než 87 % žádostí. Zamítnutých návrhů bylo nepatrně, jejich podíl se ještě snížil. Stále méně často se výsledkem řízení stává také usmíření manželů. Navrhovatelkami rozvodu jsou dlouhodobě dvou třetin ženy, příliš se nemění ani procento opakovaných rozvodů, kterých je u obou pohlaví přibližně jedna pětina.

Tab. III.1 Struktura ukončených rozvodových řízení, 1993-2004

Výsledek řízení	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	počty							
Povolené rozvody	30 227	33 113	23 657	29 704	31 586	31 758	32 824	33 060
Zamítnuté rozvody	283	297	217	192	163	166	134	186
Usmíření	5 938	6 150	4 905	4 220	4 090	3 753	3 669	3 587
Jiné rozhodnutí	1 821	891	831	830	855	988	1 154	1 101
Celkem	38 269	40 451	29 610	34 946	36 694	36 665	37 781	37 934
	složení v %							
Povolené rozvody	79,0	81,9	79,9	85,0	86,1	86,6	86,9	87,2
Zamítnuté rozvody	0,7	0,7	0,7	0,5	0,4	0,5	0,4	0,5
Usmíření	15,5	15,2	16,6	12,1	11,2	10,2	9,7	9,5
Jiné rozhodnutí	4,8	2,2	2,8	2,4	2,3	2,7	3,1	2,9
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tab. III.2 Rozvody podle pořadí, 1993 a 2004

Pořadí rozvodu	Na straně muže				Na straně ženy			
	počty		složení v %		počty		složení v %	
	1993	2004	1993	2004	1993	2004	1993	2004
1.	24 801	26 607	82,1	80,5	24 812	26 793	82,1	81,0
2.	4 702	5 714	15,6	17,3	4 664	5 562	15,4	16,8
3.	609	638	2,0	1,9	646	602	2,1	1,8
4.	101	83	0,3	0,2	83	81	0,3	0,3
5.+	14	18	0,0	0,1	22	22	0,1	0,1
Celkem	30 227	33 060	100,0	100,0	30 227	33 060	100,0	100,0

Ze všech manželství, která byla rozvedena v roce 2004, jich 18 % netrvalo ani 5 roků, když na počátku 90. let to bylo více než 30 %. Naopak výrazně přibýlo rozpadů manželství po dlouhé době uplynulé od sňatku. Po více než 25 letech končilo v roce 2004 dvakrát více manželství než tomu bylo před 10-12 lety. Zdvojnásobil se i jejich podíl na všech rozvodech (11 % v roce 2004). Lze předpokládat, že část rozvodů těchto manželství je jen formální, kdy manželství zanikla de facto již dříve.

Tab. III.3 Procentní struktura rozvodů podle délky trvání manželství, 1993 a 2004

Délka trvání manželství (roky)	Všechny rozvody		Rozvody s nezletilými dětmi		Rozvody bez nezletilých dětí	
	1993	2004	1993	2004	1993	2004
0-4	30,7	18,2	25,4	11,7	44,3	29,2
5-9	26,9	22,4	30,4	25,9	18,0	16,4
10-14	15,9	21,2	19,7	29,3	6,0	7,3
15-19	13,0	16,5	16,5	22,6	4,0	6,0
20-24	8,2	10,9	6,5	8,4	12,4	15,1
25+	5,3	10,9	1,4	2,0	15,3	26,0

Ze společenského, ekonomického i psychologického hlediska jsou významné rozvody s nezletilými dětmi. Podíl rozvodů těchto manželství se sice od druhé poloviny devadesátých let snížil (63 % v roce 2004), ročně však dojde k legislativním rozpadům více než dvaceti tisíc rodin s dětmi (s výjimkou let 1999-2000). V roce 2004 to znamenalo, že rozvodem rodičů bylo „zasaženo“ 31 tisíc nezletilých dětí. Za poklesem podílu rozvodů s nezletilými dětmi stálo zejména zpřísnění podmínek rozvodů manželství s dětmi, předchozí pokles plodnosti, zvětšování intervalu mezi sňatkem a narozením dětí a také mírné prodloužení průměrné doby trvání manželství (již zmíněný vzestup rozvodů po „mnoha“ letech uplynulých od sňatku, kdy většina dětí již dosáhla zletilosti).

Tab. III.4 Rozvody podle počtu nezletilých dětí, 1993-2004

Počet dětí	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	počty							
0	8 467	9 675	9 480	10 637	11 037	11 346	12 119	12 255
1	12 415	13 690	8 199	11 084	11 940	11 756	11 748	11 802
2	8 119	8 504	5 248	7 015	7 586	7 667	7 929	7 993
3+	1 226	1 244	730	968	1 023	989	1 028	1 010
S dětmi celkem	21 760	23 438	14 177	19 067	20 549	20 412	20 705	20 805
	složení v %							
0	28,0	29,2	40,1	35,8	35,0	35,7	36,9	37,1
1	41,1	41,3	34,6	37,3	37,8	37,0	35,8	35,7
2	26,9	25,7	22,2	23,6	24,0	24,2	24,2	24,2
3+	4,0	3,8	3,1	3,3	3,2	3,1	3,1	3,0
S dětmi celkem	72,0	70,8	59,9	64,2	65,1	64,3	63,1	62,9

Ve statistice rozvodovosti jsou sledovány i příčiny rozvratu, odděleně pro muže a ženy. Zhruba v polovině případů u obou pohlaví je tradičně jako důvod uveden „rozdíl povah, názorů a zájmů“. Při odhlédnutí od kategorie „ostatní příčiny“, která je bohužel uváděna stále častěji a od kategorie „soud nezjistil zavinění“ je na straně muže na dalším místě uvedena „nevěra“, na následujícím „alkoholismus“. U žen jsou podíly zbývajících příčin ještě menší (vyšší procento „ostatních příčin“ a „soud nezjistil zavinění“). „Nevěra“ se objevuje v žebříčku na stejném pořadí jako u mužů, „alkoholismus“ je vystřídán důvodem nazvaným „nezájem o rodinu“.

Tab. III.5 Rozvody podle příčiny rozvratu, 1993 a 2004

Příčina rozvratu	Na straně muže				Na straně ženy			
	počty		složení v %		počty		složení v %	
	1993	2004	1993	2004	1993	2004	1993	2004
Neuvážený sňatek	1 366	348	4,5	1,1	1 366	362	4,5	1,1
Alkoholismus	2 877	1 379	9,5	4,2	243	150	0,8	0,4
Nevěra	4 276	2 026	14,1	6,1	3 648	1 325	12,1	4,0
Nezájem o rodinu	1 697	1 318	5,6	4,0	432	421	1,4	1,3
Zlé nakládání, odsouzení pro trestný čin	586	396	1,9	1,2	23	34	0,1	0,1
Rozdíl povah, názorů a zájmů	14 644	16 962	48,5	51,3	14 644	16 856	48,4	51,0
Zdravotní důvody	175	73	0,6	0,2	209	69	0,7	0,2
Sexuální neshody	631	131	2,1	0,4	631	126	2,1	0,4
Ostatní příčiny	2 441	8 308	8,1	25,1	3 233	9 678	10,7	29,3
Soud nezjistil zavinění	1 534	2 119	5,1	6,4	5 798	4 039	19,2	12,2

Stejně jako v případě absolutních počtů rozvedených manželství, obdobný vývoj v letech platnosti novely zákona o rodině probíhal i v případě samotné intenzity rozvodovosti. Ta se vyjadřuje vztahem mezi počty rozvodů podle doby uplynulé od sňatku a původními sňatky, tedy sňatky, které byly uzavřené před x lety, kde x se rovná počtům dokončených let trvání manželství. Výsledný ukazatel – úhrnná rozvodovost – začal hned po roce 1999 nepřetržitě stoupat až k současnému historickému maximu 0,49. Tzn., že rozvodem končí již polovina z původně uzavřených manželství.

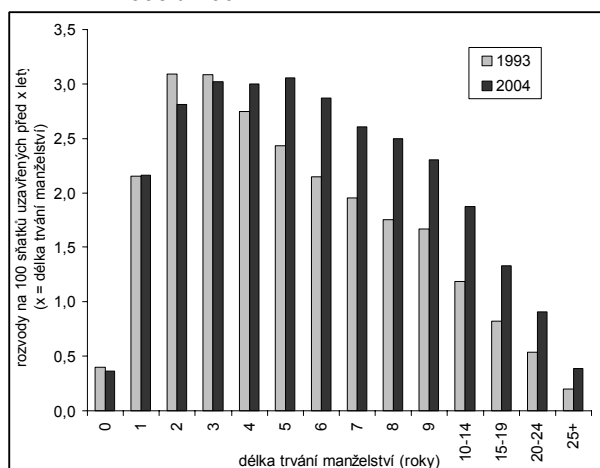
Tab. III.6 Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství, 1993-2004
(počet rozvodů v dané délce trvání manželství na 100 původních sňatků)

Doba uplynulá od sňatku (roky)	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
0	0,40	0,42	0,41	0,00	0,28	0,31	0,38	0,37
1	2,15	2,01	1,90	2,33	2,10	2,05	2,17	2,16
2	3,09	3,04	2,49	2,88	2,89	2,74	2,83	2,81
3	3,09	3,35	2,51	3,21	3,12	3,12	3,13	3,02
4	2,75	3,29	2,34	3,00	2,97	3,04	3,02	3,00
5	2,43	3,00	2,13	2,66	2,82	3,02	2,97	3,06
6	2,14	2,55	1,99	2,44	2,75	2,62	2,83	2,87
7	1,96	2,37	1,74	2,29	2,50	2,48	2,63	2,60
8	1,75	2,10	1,66	2,14	2,38	2,27	2,24	2,50
9	1,67	1,91	1,45	1,98	2,07	2,16	2,10	2,30
10-14	1,19	1,42	1,08	1,49	1,68	1,73	1,82	1,88
15-19	0,82	0,95	0,70	0,96	1,10	1,18	1,27	1,33
20-24	0,53	0,66	0,50	0,65	0,73	0,76	0,86	0,91
25+	0,20	0,26	0,24	0,29	0,32	0,34	0,38	0,38
Uhrnná rozvodovost*	0,36	0,42	0,32	0,41	0,45	0,46	0,48	0,49
Průměrná délka trvání manželství	10,5	10,9	11,0	11,3	11,5	11,7	12,0	12,1

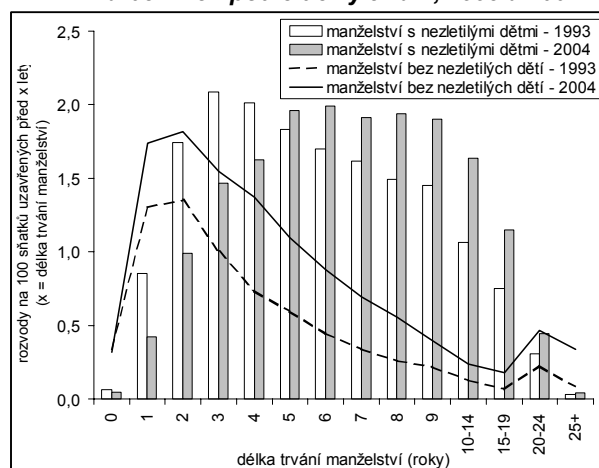
*podíl manželství končících rozvodem za předpokladu zachování intenzit rozvodovosti v jednotlivých délkách trvání manželství z roku 2004 (lze vynásobit 100 a uvádět v procentech)

I když je nejvyšší intenzita rozvodovosti dosahována ve třetím až šestém roce trvání manželství, docházelo k jejímu nárůstu v delších délkách trvání – od čtvrtého roku po uzavření sňatku, nejvýrazněji pak po 10 a více letech. Úroveň v prvních třech dokončených letech trvání manželství se příliš neměnila, resp. nepatrně snižovala. Posunem vrcholu rozložení rozvodovosti podle doby uplynulé od sňatku směrem k delší době docházelo k mírnému prodlužování průměrné doby trvání manželství od jeho vzniku do rozpadu rozvodem (z 10,5 roku v roce 1993 na 12,1 roku v roce 2004).

Obr. III.1 Rozvodovost podle délky trvání manželství, 1993 a 2004

Obr. III.2 Rozvodovost manželství s nezletilými dětmi a bez nich podle délky trvání, 1993 a 2004

Intenzita rozpadu manželství se liší v závislosti na tom, zda se jedná o páry s nezletilými dětmi či bez nich (ještě neměly děti či děti jsou už zletilé). Malé dítě/děti se ukazují jako „překážka“ rozvodu – úroveň rozvodovosti manželství ve velmi krátké době od sňatku (průměrný interval mezi uzavřením manželství a narozením prvního dítěte činí dnes dva roky, ale 1,2 roku v roce 1993) je poměrně nízká, ale již rychle se s přibývajícím roky trvání svazku zvyšuje a dále se udržuje na vysoké úrovni. Intenzita rozvodovosti, kdy manželství trvá již více než dvacet let a stále se jedná o rodinu s nezletilými dětmi je opět nízká. Bezdětná manželství se naopak s nejvyšší intenzitou rozpadají brzy

po uzavření sňatku – maximum je dosahováno po prvním a druhém dokončeném roce trvání manželského svazku. Druhý lokální vrchol je pak patrný po 20-24 letech od sňatku, kdy děti již dosahují zletilosti.

Po roce 1989 pokračující nárůst celkové rozvodovosti (s krátkým přerušením krátce po přijetí novely zákona o rodině v roce 1998) se u manželství s dětmi projevila vzestupem intenzit rozvodovosti „až“ po pátém dokončeném roce trvání manželství, nejvýrazněji pak po deseti letech od sňatku. Úroveň rozvodovosti bezdětných manželství se s jedinou výjimkou, kdy manželství netrvala ani jeden rok (jejich počet je však velmi malý), zvýšila ve všech délkách trvání svazku, přičemž nejvíce vzrostla u manželství, která trvala velmi dlouho – více než 25 let.

Za hlavní příčiny vysoké a zvyšující se rozvodovosti jsou obecně považovány ne příliš přísná legislativa (zejména, když se manželé dohodnou na vypořádání), sekularizace společnosti, tolerance k rozvodům, nízký věk při sňatku, sňatek „vynucený“ těhotenstvím partnerky aj. Od devadesátých let mladí lidé postupně oddalují vstup do manželství, stále častěji také žijí s partnerem před sňatkem po určitou dobu nesezdaně, přesto však i svazky vzniklé v devadesátých letech vykazují vysokou intenzitu rozvodovosti. Po pěti letech manželství končí 12-14 % těchto svazků, zhruba stejně jako u sňatků uzavřených v 80. letech, v dalších letech trvání manželství však vykazují novější manželství intenzitu o něco vyšší.

Tab. III.7 Kumulativní podíl manželství končících rozvodem podle sňatkových kohort (sňatky uzavřené v jednom kalendářním roce) a doby uplynulé od sňatku (%)

Doba uplynulá od sňatku (roky)	Rok uzavření manželství								
	1984	1987	1990	1993	1996	1997	1998	1999	2000
0	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
1	1,8	1,8	1,8	1,3	1,3	1,5	1,3	1,0	1,1
2	4,6	4,7	4,4	3,8	4,0	3,9	4,2	3,5	3,6
3	7,7	7,8	7,5	7,0	6,6	7,0	7,4	6,5	6,5
4	10,5	10,7	10,5	10,2	9,8	9,9	10,5	9,7	9,6
5	13,1	13,3	13,3	13,3	12,7	12,9	13,5	12,8	
6	15,4	15,4	16,1	15,4	15,6	15,7	16,5		
7	17,3	17,4	18,6	17,7	18,4	18,5			
8	19,0	19,2	20,9	20,1	20,9				
9	20,7	20,9	22,5	22,3					
10	22,3	22,5	24,4	24,5					
11	23,8	24,1	26,3	26,6					
12	25,3	25,6	28,1						
13	26,6	27,1	29,8						
14	27,9	28,0	31,5						
15	28,7	29,2							

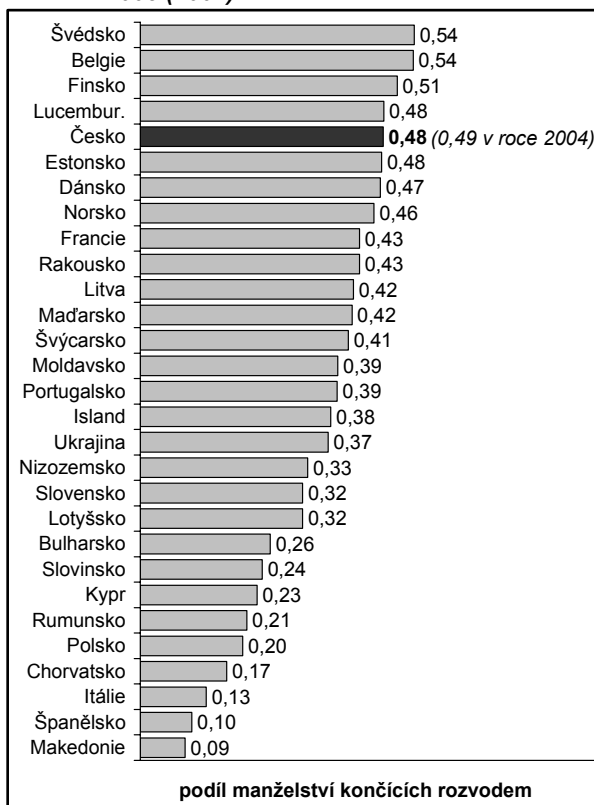
Jedním z diferenciacních faktorů rozvodovosti je vzdělání snoubenců. Vzdělání je vůbec velmi důležitým faktorem, který má vliv na reprodukční chování. V případě rozvodovosti platí, že obecně nejtrvalejší jsou ta manželství, kdy muž a žena mají oba vysokoškolské vzdělání či jeden má vysokoškolské a druhý z partnerů vzdělání o jeden stupeň nižší (středoškolské s maturitou či nástavba). Naopak nejvyšší intenzitu rozvodovosti vykazují páry, kdy jsou oba manželé méně vzdělání, konkrétně když mají oba dosaženo pouze středoškolské vzdělání bez maturity a když muž má ještě o jeden stupeň vzdělání nižší, tedy pouze základní.

Určité rozdíly v úrovni rozvodovosti, avšak ne příliš významné existují i v závislosti na tom, kolikátý sňatek v pořadí manželé uzavřeli. O něco nižší rozvodovost mají páry, kdy se pro muže ani pro ženu nejednalo o první manželství. Pravděpodobně přistupují již zodpovědněji k samotnému uzavření sňatku. Nicméně, mírně vyšší úroveň rozvodovosti je ale charakteristická také pro manželství, kdy se pro ženu jednalo o první svazek a pro muže již nejméně druhý.

Při mezinárodním srovnání úrovně rozvodovosti je třeba brát v úvahu rozdíly v legislativě upravující podmínky právního ukončení manželství. Liší se také postoje obyvatel v jednotlivých zemích k rozvodu jako řešení manželských sporů. Díky postupnému nárůstu intenzity rozvodovosti,

který od devadesátých let o něco zesílil, se Česká republika dostala mezi evropské země s její nejvyšší úrovní. V zemích jako je Švédsko, Belgie a Finsko by při zachování intenzity rozvodovosti v jednotlivých délkách trvání manželství z roku 2003 (2002 u Belgie) rozvodem později skončila více než polovina uzavřených manželství. Podílu 50 % legitimních svazků rozpadajících se rozvodem se velmi blíží i Česká republika a Estonsko. Kromě Švédska je nadprůměrná rozvodovost i v dalších skandinávských zemích, naopak výrazně podprůměrná v zemích se silnější náboženskou tradicí. Ve většině zemí je však patrný rostoucí trend úrovně rozvodovosti.

Obr. III.3 Úhrnná rozvodovost* v evropských zemích, 2003 (2002)

*podíl manželství končících rozvodem
(lze vynásobit 100 a vyjadřovat v procentech)

IV. PORODNOST

V průběhu roku 2004 se v ČR živě narodilo 97,7¹ tisíce dětí, nejvíce od roku 1995, kdy počet živě narozených poprvé klesl pod sto tisíc. Po hlubokém poklesu porodnosti v první polovině 90. let a její stagnaci v období 1996-2001 na úrovni 90-91 tisíc narozených dětí za jeden kalendářní rok, se počty narozených dětí třetím rokem v řadě mírně zvyšovaly. Nárůst mezi roky 2003 a 2004 o 4 tisíce byl zatím nejvyšší. Vzestup byl však očekáván, neboť ve věku nejvyšší plodnosti (27-29 let) jsou ženy ze silných populačních ročníků sedmdesátých let (1975-1977).

Tab. IV.1 Narození, 1993-2004

	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Živě narození	121 025	90 446	89 471	90 910	90 715	92 786	93 685	97 664
Mrtvě narození	445	317	303	259	263	261	272	265
Narození celkem	121 470	90 763	89 774	91 169	90 978	93 047	93 957	97 929

Z 97,7 tisíce živě narozených dětí v roce 2004 bylo 29,8 tisíc, tedy 30,6 % narozených mimo manželství. Další nárůst počtu dětí narozených nevdaným ženám stál téměř z osmdesáti procent za zvýšením celkového počtu živě narozených o čtyři tisíce mezi dvěma posledními roky. Počty dětí narozených mimo manželství se nepřetržitě zvyšovaly od roku 1996, porodnost vdaných žen se naopak s výjimkou nepatrného nárůstu mezi roky 1999 a 2000 snižovala. O něco výraznější (o 853 dětí) vzestup nastal mezi roky 2003 a 2004. Mezi dvěma posledními roky přibýlo dětí prvního, druhého i třetího a vyššího pořadí, a to v případě vdaných i nevdaných žen. V posledních třech letech se zejména zrychlilo tempo nárůstu dětí narozených mimo manželství v prvním pořadí.

Tab. IV.2 Živě narození podle legitimacy a pořadí, 1993-2004

Pořadí dítěte	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
živě narození v manželství – počty								
1. pořadí	49 367	33 450	32 353	32 209	30 873	30 919	29 282	29 615
2. pořadí	41 334	31 197	29 191	29 127	29 026	28 621	28 262	28 672
3. pořadí	10 784	7 431	6 859	7 067	7 002	7 125	6 964	7 069
4.+ pořadí	4 217	3 080	2 642	2 715	2 538	2 662	2 464	2 469
Celkem	105 702	75 158	71 045	71 118	69 439	69 327	66 972	67 825
živě narození v manželství – složení v %								
1. pořadí	46,7	44,5	45,5	45,3	44,5	44,6	43,7	43,7
2. pořadí	39,1	41,5	41,1	41,0	41,8	41,3	42,2	42,3
3. pořadí	10,2	9,9	9,7	9,9	10,1	10,3	10,4	10,4
4.+ pořadí	4,0	4,1	3,7	3,8	3,6	3,8	3,7	3,6
Celkem ze všech dětí	87,3	83,1	79,4	78,2	76,5	74,7	71,5	69,4
živě narození mimo manželství – počty								
1. pořadí	9 328	8 656	10 716	11 695	12 464	13 826	16 081	18 451
2. pořadí	3 143	3 620	4 415	4 746	5 190	5 826	6 561	6 997
3. pořadí	1 743	1 809	2 021	2 076	2 242	2 406	2 597	2 793
4.+ pořadí	1 109	1 203	1 274	1 275	1 380	1 401	1 474	1 598
Celkem	15 323	15 288	18 426	19 792	21 276	23 459	26 713	29 839
živě narození mimo manželství – složení v %								
1. pořadí	60,9	56,6	58,1	59,1	58,6	58,9	60,2	61,8
2. pořadí	20,5	23,7	24,0	24,0	24,4	24,8	24,6	23,4
3. pořadí	11,4	11,8	11,0	10,5	10,5	10,3	9,7	9,4
4.+ pořadí	7,2	7,9	6,9	6,4	6,5	6,0	5,5	5,4
Celkem ze všech dětí	12,7	16,9	20,6	21,8	23,5	25,3	28,5	30,6

¹ Dále bylo zaregistrováno pět porodů, kdy žena využila možnosti utajení své osoby v souvislosti s porodem podle zákona č. 422/2004 Sb., který vstoupil v platnost 1. 9. 2004. Vzhledem k absenci údajů o matce nejsou tyto narozené děti zařazeny do tabulačních třídění v publikacích ČSÚ (uveďte se pouze jejich absolutní počet).

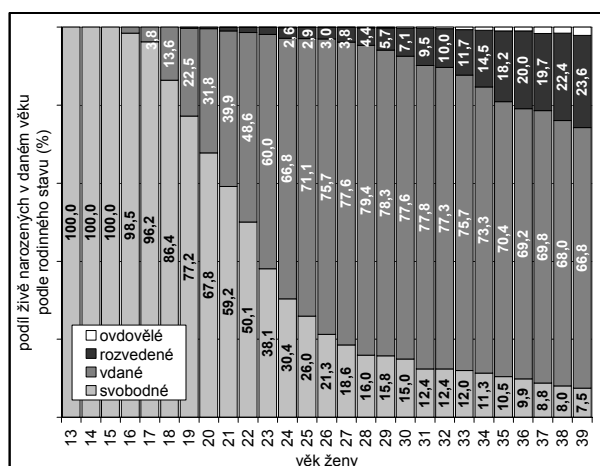
Tab. IV.3 Struktura živě narozených podle rodinného stavu ženy, 1993-2004

Rodinný stav ženy	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
počty								
Svobodná	11 269	11 244	13 966	15 064	16 359	18 095	20 753	23 451
Vdaná	105 702	75 158	71 045	71 118	69 439	69 327	66 972	67 825
Rozvedená	3 730	3 771	4 180	4 465	4 653	5 086	5 668	6 101
Ovdovělá	324	273	280	263	264	278	292	287
složení v %								
Svobodná	9,3	12,4	15,6	16,6	18,0	19,5	22,2	24,0
Vdaná	87,3	83,1	79,4	78,2	76,6	74,7	71,5	69,5
Rozvedená	3,1	4,2	4,7	4,9	5,1	5,5	6,0	6,2
Ovdovělá	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3

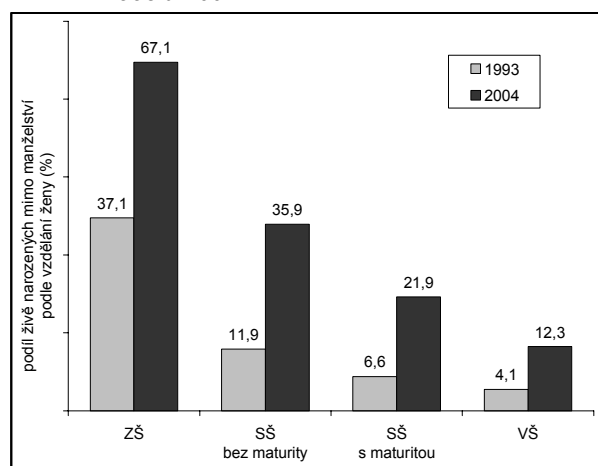
Podíl dětí narozených mimo manželství se nepřetržitě zvyšuje již od roku 1988. Naprostá většina z nich, 79 % v roce 2004, se rodí nikdy nevdaným ženám. Dvacet procent připadá na rozvedené ženy a zbývající 1 % na ovdovělé. U svobodných se jedná zejména o velmi mladé matky, u rozvedených jde především o matky starší 30 let.

Zajímavá je struktura narozených dětí nevdaným ženám podle jejich vzdělání. Nejnižší podíl mimomanželsky narozených dětí ze všech dětí narozených ženám daného vzdělání, vykazují ženy s ukončeným studiem na vysoké škole. Nejvyšší naopak ženy se základním vzděláním. Zdá se tedy, že nositelkami „západního stylu“ reprodukčního chování v tomto ohledu nejsou ty nejvzdělanější ženy. Ty naopak preferují rození dětí v manželství. Rozdílný přístup vzdělaných a méně vzdělaných žen k rození dětí v manželství či mimo něj lze do určité míry vysvětlit nastaveným systémem sociální podpory. Vzhledem k tomu, že vzdělanější žena bude pravděpodobně častěji lépe finančně zabezpečena, nebudou pro ní příjmy z tohoto zdroje tak významné jako pro ženu s nižším vzděláním, které častěji implikuje nižší výdělky. Protože systém sociálních dávek zvýhodňuje matky-samoživitelky, zejména v období pobírání rodičovských příspěvků, bude pro některé tyto ženy zřejmě výhodnější zůstat svobodnou matkou. Nárůst podílu dětí narozených mimo manželství se však projevil u všech vzdělanostních kategorií žen.

Obr. IV.1 Podíl živě narozených podle rodinného stavu matky v daném věku (%), 2004

Obr. IV.2 Podíl živě narozených mimo manželství ženám daného vzdělání ze všech dětí narozených ženám stejného vzdělání (%), 1993 a 2004

Zvýšení počtu narozených dětí oproti předchozímu roku celkem o 4 tisíce, se odrazilo v nárůstu úhrnné plodnosti – průměrného počtu živě narozených dětí připadající na jednu ženu ve věku 15-49 let – na 1,23 dítěte, tj. o 0,05 více než bylo v předchozím roce. Vyšší hodnota byla, stejně jako v případě počtu živě narozených, zaznamenána naposled v roce 1995. I v loňském roce dále

pokračoval trend posouvání rození dětí do pozdějšího věku – zvýšení úhrnné plodnosti bylo projevem vzestupu plodnosti žen starších 27 let, přičemž nejvýrazněji se zvýšila plodnost 30letých a starších.

Tab. IV.4 Plodnost žen podle věku (na 1 000 žen), 1993-2004

(počet živě narozených dětí ženám v daném věku na 1 000 všech stejného věku)

Věk ženy	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
20	140,5	70,7	48,2	44,9	39,6	36,9	35,5	34,6
21	148,2	87,8	60,7	53,5	49,4	45,8	42,5	41,4
22	151,6	98,8	72,3	65,0	57,8	56,6	50,1	48,3
23	147,1	101,9	84,8	79,9	69,9	65,8	61,2	56,2
24	139,6	98,2	93,9	91,3	82,2	80,2	74,3	69,6
25	125,1	97,0	99,7	98,2	94,7	91,4	84,6	84,7
26	110,1	89,0	95,1	100,2	98,5	99,3	97,6	96,1
27	96,3	80,0	86,0	91,4	96,5	98,5	100,0	102,6
28	78,8	68,7	79,9	84,3	88,1	95,1	97,2	105,3
29	64,9	59,1	66,3	74,0	77,4	83,6	92,4	98,0
30	52,1	49,8	56,0	61,7	67,9	74,6	81,7	90,1
31	43,5	41,9	46,5	52,4	58,3	61,4	65,6	75,8
32	36,4	34,1	39,6	40,8	45,0	50,0	55,3	59,7
33	29,5	26,3	30,8	32,7	37,1	40,5	42,9	49,1
34	23,2	22,3	25,4	27,0	29,2	33,9	35,8	39,9
35	18,5	17,8	20,0	22,7	23,2	27,0	28,4	32,1
36	14,4	13,6	15,9	17,5	19,3	21,1	22,2	26,1
37	10,9	11,3	12,2	13,1	14,6	16,0	15,8	18,9
38	7,7	7,6	9,5	10,3	9,9	11,7	13,2	14,3
39	5,7	6,1	6,6	7,1	8,4	9,3	9,7	10,5
Úhrnná plodnost*	1,67	1,19	1,13	1,14	1,15	1,17	1,18	1,23
Věk maximální plodnosti	21-23	22-24	24-26	25-27	25-27	26-28	26-28	27-29

*průměrný počet živě narozených dětí připadající na jednu ženu ve věku 15-49 let

Posun v rozložení plodnosti podle věku ve směru přesouvání maxima do vyššího věku a zároveň jeho rozšiřování do širšího věkového intervalu se projevuje v růstu průměrného věku žen při narození dítěte, zejména pokud jde o věk při prvním porodu, tedy při začátku jejich reprodukce. Ve srovnání s rokem 1993 byl loni již o 3,7 roku vyšší.

Tab. IV.5 Průměrný věk žen při narození dítěte, 1993-2004

Průměrný věk žen	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Při narození 1. dítěte	22,6	23,7	24,6	24,9	25,3	25,6	25,9	26,3
Při narození 2. dítěte	25,9	26,8	27,7	28,1	28,4	28,7	29,0	29,3
Při narození 3. dítěte	29,3	30,2	30,8	31,2	31,5	31,9	32,0	32,2
Při narození dítěte	25,0	26,1	26,9	27,2	27,5	27,8	28,1	28,3

U svobodných žen docházelo v posledních třech letech k nárůstu intenzity plodnosti prakticky v celém reprodukčním věku. Tím mírně stoupla i celková úroveň jejich plodnosti. Specifické míry plodnosti nikdy nevdaných žen ve věku nad 28 let se začaly zvyšovat ještě zhruba o pět let dříve.

Úroveň manželské plodnosti dosáhla svého minima v letech 1995-1996. Za poklesem počtu dětí narozených v manželství stál však především úbytek vdaných žen, vliv samotného poklesu manželské plodnosti byl malý, větší byl pouze při snížení v období 1993-1996. Nepřímá standardizace – aplikace měr manželské plodnosti z roku 1995 na věkové struktury vdaných žen v následujících letech navíc ukazuje od roku 1997 na mírné zvyšování plodnosti vdaných žen. A kdyby tyto ženy rodily v roce 2004 pouze se stejnou intenzitou jako v roce 1995, tak by se v manželství narodilo dokonce zhruba o čtyřicet procent dětí méně než tomu bylo. V absolutním vyjádření by se jednalo o úbytek 26,4 tisíce dětí. A naopak, kdyby zůstala věková struktura vdaných žen z roku 1995, tak by se v loňském roce teoreticky narodilo o dalších 44 tisíc dětí více.

Tab. IV.6 Plodnost svobodných, vdaných a rozvedených žen podle věku (na 1 000 žen), 1993 a 2004
(počet živě narozených dětí ženě daného rodinného stavu na 1 000 všech žen stejného rodinného stavu)

Věk ženy	Svobodné		Vdané		Rozvedené		Podíl žen v daném věku (%) v roce 2004		
	1993	2004	1993	2004	1993	2004	svobodné	vdané	rozvedené
20	26,4	24,4	340,7	289,3	75,9	120,3	96,4	3,5	0,1
21	27,9	26,5	273,4	231,9	70,0	128,2	93,0	6,7	0,3
22	29,5	27,5	234,9	202,5	68,4	98,1	88,8	10,6	0,7
23	30,9	26,4	202,7	189,5	69,1	82,4	82,5	16,3	1,4
24	33,4	29,0	178,3	186,2	63,6	89,1	74,4	23,6	2,5
25	32,8	34,3	152,3	184,5	58,1	78,5	66,1	30,9	3,4
26	37,0	37,4	127,6	177,5	61,0	66,9	57,0	38,8	4,5
27	33,5	42,3	110,1	161,7	48,2	68,7	47,5	47,0	6,1
28	33,6	46,3	88,3	148,8	40,8	64,7	38,4	54,5	7,7
29	33,5	53,0	71,1	124,7	39,7	61,5	31,3	59,9	9,6
30	33,4	58,3	55,5	106,7	37,3	58,6	24,9	64,1	10,5
31	27,7	50,2	46,3	86,6	30,3	56,5	19,8	67,2	11,7
32	30,1	47,9	37,6	66,0	28,5	42,0	16,5	68,8	13,4
33	21,7	46,4	30,0	52,2	29,4	36,9	13,6	70,4	15,1
34	18,7	41,9	23,4	40,8	23,0	34,5	11,2	70,9	15,6
35	20,0	35,8	18,1	31,3	19,2	33,3	9,9	71,8	16,9
36	14,0	30,9	14,0	25,1	16,5	28,5	8,7	71,4	17,9
37	14,1	22,0	10,3	18,1	13,6	20,1	7,9	71,9	18,4
38	4,9	17,0	7,5	13,3	10,1	17,1	7,1	72,4	19,0
39	6,4	12,9	5,3	9,6	8,4	12,9	6,3	72,7	19,7

V případě vdaných žen rovněž dochází k určité změně modelu reprodukčního chování ve smyslu časování rození dětí podle doby uplynulé od sňatku. Snižuje se podíl tzv. předmanželských koncepcí (32 % v roce 2004), které jsou definovány jako podíl prvních dětí narozených v manželství do osmi měsíců od sňatku. Vůbec celkově se zmírnila koncentrace rození prvních dětí do jednoho roku od svatby (43 % v roce 2004, 66 % v roce 1993). Průměrný interval mezi uzavřením sňatku a prvním porodem se za uplynulých patnáct let zvýšil z 1,2 na 2 roky.

Tab. IV.7 Procentuální struktura živě narozených dětí prvního pořadí v nynějším manželství podle doby uplynulé od sňatku, 1993-2004

Doba uplynulá od sňatku	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
0-7 měsíců (tzv. předmanželské koncepce)	54,5	49,0	43,0	41,6	39,5	37,6	33,6	32,2
0 roků	66,0	58,9	53,0	52,0	49,9	47,9	44,4	42,8
1 rok	16,9	17,4	19,4	19,5	20,4	21,4	22,0	22,1
2 roky	8,2	9,3	10,3	10,8	11,0	11,8	12,8	12,8
3 roky	4,1	5,3	6,2	6,3	6,6	6,7	7,7	8,0
4 roky	1,9	2,9	3,7	3,9	4,2	4,3	4,4	5,0
5 roků	1,1	2,3	2,6	2,4	2,6	2,7	3,0	3,1
6 roků	0,6	1,4	1,5	1,6	1,8	1,6	1,9	2,0
7 roků	0,4	0,7	1,0	1,2	1,1	1,1	1,1	1,3
8 roků	0,2	0,6	0,8	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8
9 roků	0,2	0,4	0,5	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6
10 a více roků	0,4	0,8	1,0	1,0	1,1	1,2	1,3	1,5

Jednoznačná změna přístupu stále vyššího podílu mladých lidí ke vstupu do manželství a časování rození dětí ve směru posunu do stále pozdějšího věku je zřejmá z generačních měr plodnosti. Např. zatímco na jednu ženu narozenou v roce 1976, v dokončeném věku 27 let, připadlo 0,81 dítěte, na stejně starou ženu z ročníku 1973 1,03 a z ročníku 1970 1,28. Věkem maximální plodnosti byl pro generaci 1970 věk 20-21 let, pro generaci 1973 to sice bylo také kolem věku 20 let,

ale úroveň byla již nižší a bylo patrné udržení vyšší intenzity i v dalších věcích. Vytvořil se tak náznak druhého (plochého) vrcholu. Křivka specifických měr plodnosti je dvouvrcholová i pro generaci 1974, u mladších ročníků první maximum již zanikalo. Ženy narozené v druhé polovině 70. let svého vrcholu v plodnosti pravděpodobně ještě nedosáhly nebo jej možná dosahují nyní (ročníky 1975-6). Konečná plodnost těchto žen bude ale zřejmě o něco nižší než u generací starších i mladších. Pro mladší ženy by již měly být nové společenské podmínky samozřejmostí a celá společnost by snad mohla být již více připravena na potřeby žen skloubení pracovní kariéry s mateřstvím a péčí o rodinu.

Tab. IV.8 Konečná plodnost žen podle věku a generací (kumulované míry plodnosti podle věku)

Věk ženy	Rok narození ženy									
	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
25	1,30	1,11	1,03	0,95	0,87	0,78	0,68	0,61	0,53	0,48
26	1,42	1,20	1,12	1,04	0,97	0,88	0,78	0,70	0,63	
27	1,51	1,28	1,21	1,13	1,06	0,97	0,88	0,81		
28	1,59	1,36	1,29	1,22	1,16	1,07	0,98			
29	1,65	1,43	1,37	1,30	1,24	1,16				
30	1,70	1,49	1,44	1,38	1,33					
31	1,74	1,55	1,51	1,45						
32	1,77	1,60	1,56							
33	1,80	1,65								
34	1,83									

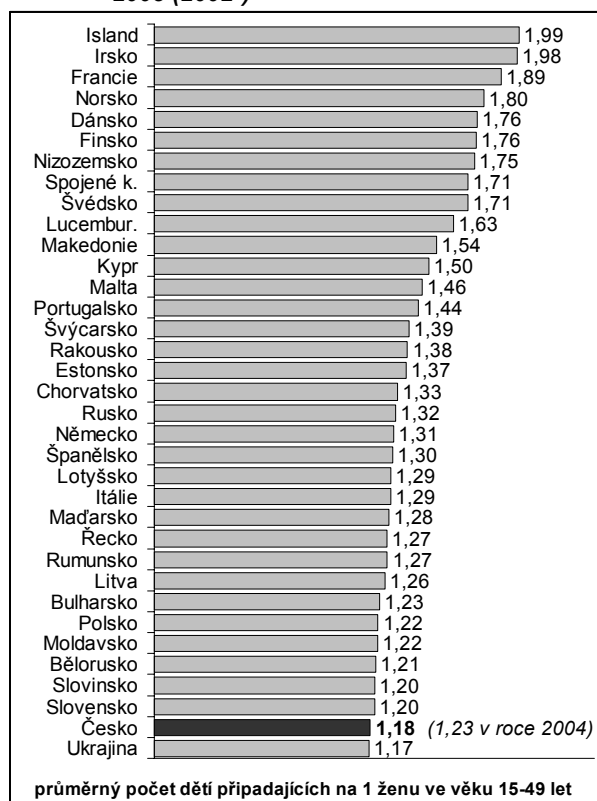
Složení žen podle ročníku narození a počtu dětí získané z dat sčítání lidu 2001 a data o narozených dětech umožňují výpočet orientační bilance bezdětných žen v reálné populaci (zmenšováním pouze prvními porody bez uvažování vlivu úmrtnosti a migrace – počet narozených dětí se u zemřelých a stěhujících se osob nezjišťuje) i v intercenzálním období. Z tohoto výpočtu vyplývá, že ke konci roku 2004 bylo ve věku 20 let bezdětných 92-93 % žen, ve věku 25 let byly bezdětné ještě zhruba dvě třetiny žen a ve věku 30 let přibližně jedna pětina. Kolem pěti procent a méně bezdětných se vykytuje řádově od věku 38-39 let, tedy od generací 1965-66, které rodily první a částečně i druhé děti ještě před rokem 1990.

I přes mírné zvýšení úrovně plodnosti českých žen v posledních letech patří Česká republika stále mezi evropské země s její nejnižší úrovní. V této skupině zemí je spolu s Ukrajinou, Slovenskem, Slovinskem, Běloruskem, Moldavskem, Polskem a Bulharskem. Jedná se tedy o země východní a střední Evropy. Mezi země s velmi nízkou plodností patří ještě některé státy jižní Evropy – Řecko, Španělsko, Itálie s úhrnnou plodností do 1,3 dítěte připadajícího na jednu ženu reprodukčního věku. Naopak nejvyšší plodnost mají tradičně ženy žijící na Islandu a v katolickém Irsku, k nimž se přiblížila Francie. Vyšší plodnost také zaznamenávají další severské země (skandinávské) a Nizozemsko, z východoevropských zemí pouze Makedonie a zřejmě také Albánie, i když pro tuto zemi nejsou novější data dostupná.

I přes posun začátku reprodukce do pozdějšího věku – v Česku se průměrný věk žen při narození 1. dítěte zvýšil mezi roky 1990 a 2003 o 3,5 roku, ve Slovinsku o 3,6 roku, v Maďarsku o 3 roky (státy s nejvyšším nárůstem) – začínají ženy východní a střední Evropy svou reprodukci stále dříve než ženy západní, jižní a severní Evropy, kde se průměrný věk při prvním porodu pohybuje nejčastěji kolem 28-29 roků. Navíc i v těchto zemích se věk při založení rodiny stále zvyšuje, i když o něco pomaleji než ve jmenovaných zemích východní a střední Evropy. Z postkomunistických zemí se průměrného věku západoevropských žen při prvním porodu nejvíce blíží slovinské ženy (27,3 roku v roce 2003), pak následují ženy žijící na území Maďarska (26,1 roku v roce 2003) a Česka (25,9 roku v roce 2003, 26,3 roku v roce 2004).

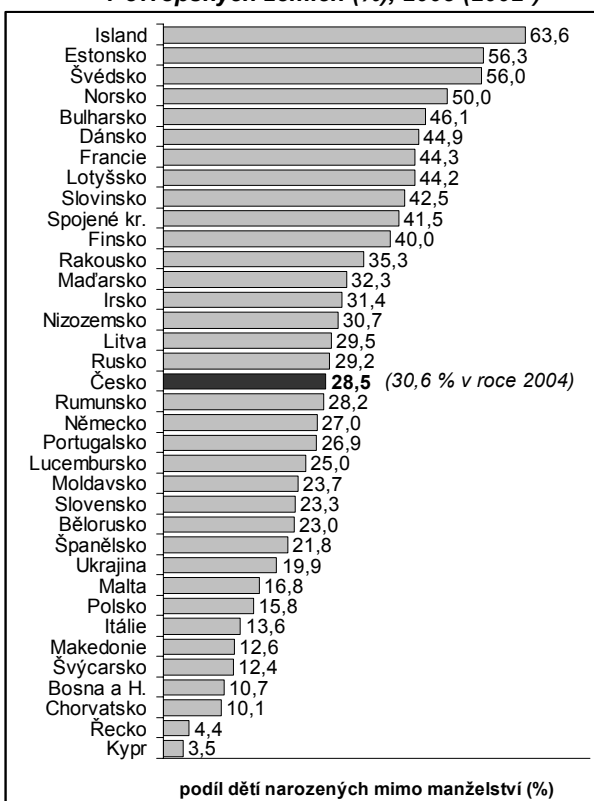
Rozdíly mezi evropskými zeměmi existují i pokud jde o podíl dětí rodících se mimo manželství: zatímco v Řecku a na Kypru připadá na nevdané ženy ani ne pět procent všech živě narozených dětí, v některých zemích severní Evropy (Island, Estonsko, Švédsko) je to více než jedna polovina (přesně polovina je to i v Norsku). Rychlý vzestup hodnoty tohoto ukazatele od devadesátých let posunul Českou republiku zhruba do středu. Z východoevropských zemí se vyšší procento dětí rodí mimo manželství kromě pobaltských republik také ve Slovinsku či Maďarsku.

Obr. IV.3 Úhrnná plodnost v evropských zemích, 2003 (2002*)

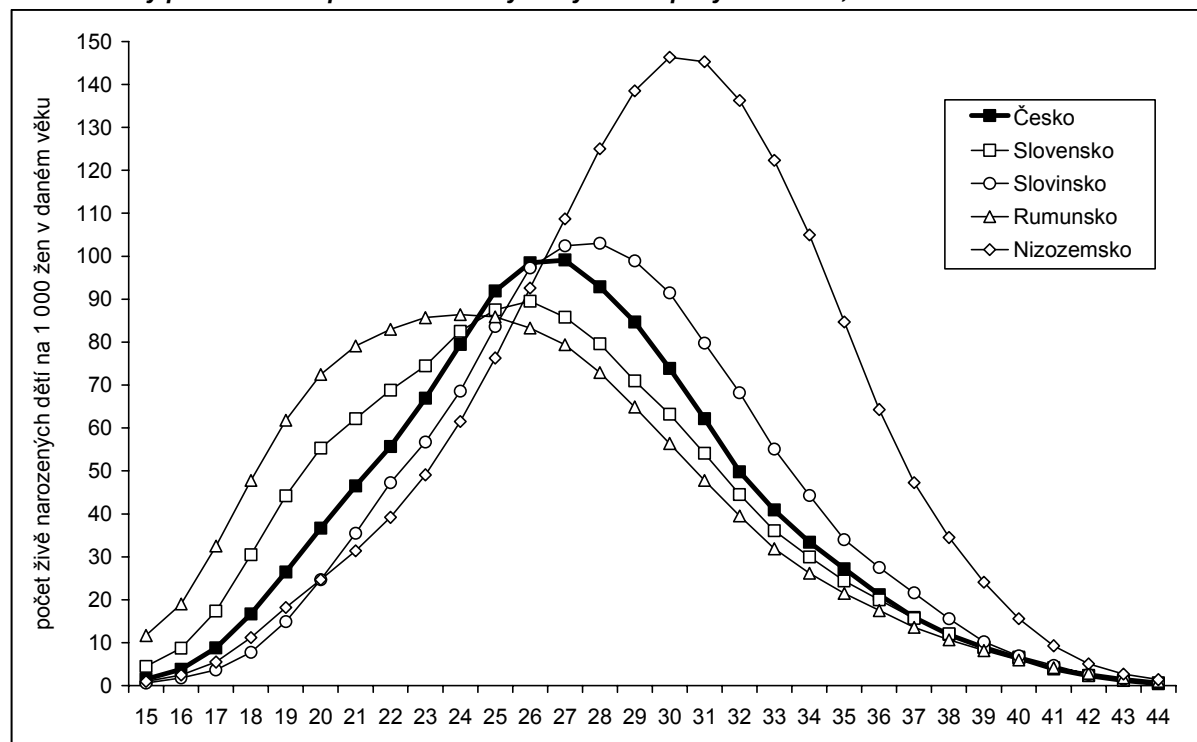
*Estonsko, Německo a Řecko

Obr. IV.4 Podíl dětí narozených mimo manželství v evropských zemích (%), 2003 (2002*)

*Řecko, Bosna a Hercegovina, Španělsko, Francie a Estonsko

Obr. IV.5 Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných evropských zemích, 2002

V. POTRATOVOST

Naprosto jednoznačný vývoj probíhá již několik let u potratovosti, resp. indukované potratovosti. Zejména v důsledku rozšíření užívání moderních antikoncepčních prostředků² klesaly roční počty interrupcí a jejich úhrn v roce 2004 (27,6 tisíce) byl zhruba dvakrát nižší než v prvních letech legalizace interrupcí na žádost ženy zákonem platným od roku 1958. Ve srovnání s rokem 2003 bylo loni registrováno o 1,7 tisíce interrupcí méně, což bylo ale také o 43 tisíc méně než v roce 1993. Ale již před rokem 1993 proběhla první rychlá fáze výrazného poklesu.

Výrazně tak klesl průměrný počet interrupcí připadající na jednu ženu a změnil se vztah k plodnosti – skončil inverzní vývoj úrovně obou procesů a jejich průběh se stal jeden na druhým nezávislým. Díky poklesu počtu interrupcí, ale také nárůstu jejich počtu – od roku 1997 s přerušením v roce 2001 – se zvyšoval podíl samovolných potratů na všech potratech, a to až na 30 % v roce 2004. Při uvažování zachování stejného poměru mezi počty narozených dětí a interrupcí se jedná o hypotetickou reprodukční ztrátu necelých deseti tisíc narozených dětí. Ta je však ze značné míry nahrazena dalším těhotenstvím.

Tab. V.1 Struktura potratů podle druhu, 1993-2004

Druh potratu	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	počty							
Umělá ukončení těhotenství	70 634	48 086	39 382	34 623	32 528	31 142	29 298	27 574
Samovolné potraty	13 228	10 296	11 173	11 300	11 116	11 256	11 660	12 402
Ostatní potraty	4	20	12	15	2	24	58	9
Ukončení mimoděložního těhotenství	1 579	1 560	1 536	1 432	1 411	1 321	1 288	1 339
Potraty celkem	85 545	59 962	52 103	47 370	45 057	43 743	42 304	41 324
	složení v %							
Umělá ukončení těhotenství	82,7	80,2	75,6	73,1	72,2	71,2	69,3	66,7
Samovolné potraty	15,5	17,2	21,4	23,9	24,7	25,7	27,6	30,0
Ostatní potraty	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
Ukončení mimoděložního těhotenství	1,8	2,6	3,0	3,0	3,1	3,0	3,0	3,3
Potraty celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Významné snížení počtu umělých ukončení těhotenství za posledních patnáct let, které bylo výraznější než pokles počtu narozených se projevilo v poklesu jejich podílu na všech ukončených těhotenstvích. Interrupcí skončila v roce 2004 „jen“ jedna pětina těhotenství, zatímco v roce 1993 to byla více než třetina a na přelomu 80. a 90. let dokonce více než čtyřicet procent. Podíl samovolných potratů se však o něco zvýšil a v loňském roce končilo spontánním potratem téměř 9 procent všech registrovaných těhotenství.

Tab. V.2 Podíl potratů na všech ukončených těhotenstvích, 1993-2004

Druh potratu	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Samovolné potraty	6,4	6,8	7,9	8,2	8,2	8,2	8,6	8,9
Umělá ukončení těhotenství	34,1	31,9	27,8	25,0	23,9	22,8	21,5	19,8
Potraty celkem	41,3	39,8	36,7	34,2	33,1	32,0	31,0	29,7

V loňském roce nastal další úbytek umělých přerušení těhotenství vdaných žen. Vdané ženy sice stále představují nejpočetnější skupinu žen podstupujících interrupci, počet interrupcí těchto žen se ale čím dál více sblíží s počtem interrupcí svobodných žen (13 tisíc vs. 10,6 tisíce v roce 2004). Podle počtu živě narozených dětí žen se v loňském roce opětovně nejvýrazněji snížil počet interrupcí žen se dvěma dětmi, které jsou nejvíce charakteristické pro vdané ženy. Potraty vdaných žen se dvěma živě narozenými dětmi tvořily v roce 2004 jednu čtvrtinu všech potratů. Pro srovnání, v roce

² Zatímco na počátku 90. let užívalo antikoncepci předepsanou lékařem 17-18 % žen fertilního věku, v roce 2003 to bylo již 47 %. Naprostá většina (85 %) těchto žen užívala hormonální antikoncepci.

1993 to bylo 38 %. Ve struktuře umělých ukončení těhotenství podle pořadí převládají první interrupce, tedy interrupce provedené bezdětným ženám a jejich podíl v čase mírně narůstal, na 57 % v roce 2004 (50 % v roce 1993).

Tab. V.3 Interrupce podle rodinného stavu ženy, 1993-2004

Rodinný stav	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	počty							
Svobodná	15 417	12 767	12 095	11 246	11 016	11 053	10 852	10 551
Vdaná	48 086	29 346	22 219	18 693	17 130	15 716	14 404	13 011
Rozvedená	6 577	5 423	4 610	4 249	4 005	3 909	3 668	3 586
Ovdovělá	554	385	318	309	245	275	217	179
Družka	.	111	93	90	77	85	69	153
Nezjištěn	.	54	47	36	55	104	88	94
	složení v %							
Svobodná	21,8	26,6	30,8	32,5	33,9	35,5	37,0	38,3
Vdaná	68,1	61,0	56,5	54,0	52,7	50,5	49,2	47,2
Rozvedená	9,3	11,3	11,6	12,3	12,3	12,5	12,5	13,0
Ovdovělá	0,8	0,8	0,8	0,9	0,7	0,9	0,8	0,6
Družka	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,6
Nezjištěn	.	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3

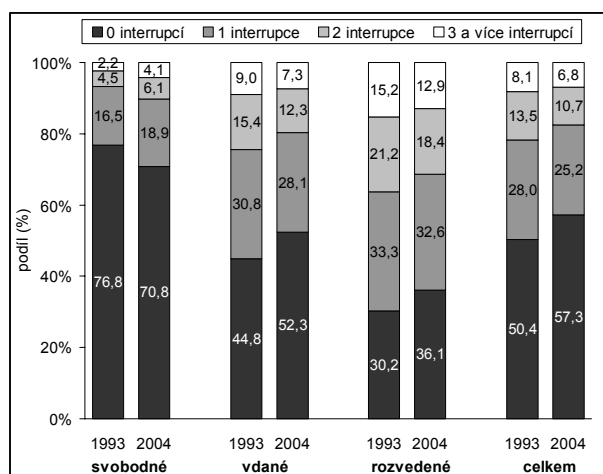
Tab. V.4 Interrupce podle počtu předchozích interrupcí, 1993-2004

Počet interrupcí	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	počty							
0	35 565	25 216	21 355	18 815	18 024	17 575	16 560	15 795
1	19 747	12 963	10 333	9 106	8 405	7 960	7 455	6 937
2	9 568	6 119	4 789	4 123	3 766	3 431	3 237	2 958
3+	5 754	3 788	2 905	2 579	2 333	2 176	2 046	1 884
	složení v %							
0	50,4	52,4	54,2	54,3	55,4	56,4	56,5	57,3
1	28,0	27,0	26,2	26,3	25,8	25,6	25,4	25,2
2	13,5	12,7	12,2	11,9	11,6	11,0	11,0	10,7
3+	8,1	7,9	7,4	7,4	7,2	7,0	7,0	6,8

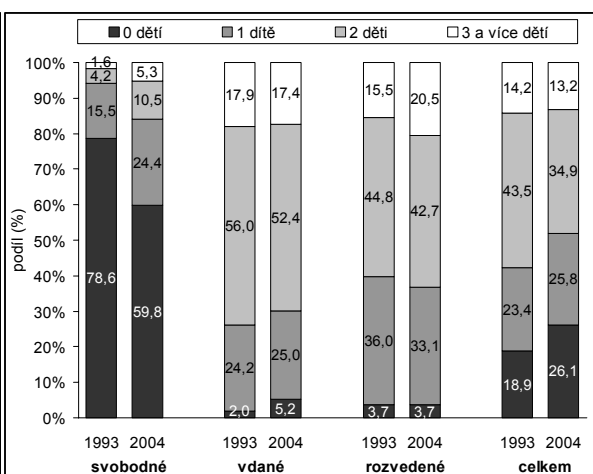
Tab. V.5 Interrupce podle počtu již živě narozených dětí ženě, 1993-2004

Počet dětí	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	počty							
0	13 325	10 198	9 100	8 231	8 065	8 012	7 637	7 198
1	16 518	12 052	9 971	8 709	8 323	7 961	7 453	7 121
2	30 747	19 268	15 127	13 292	11 988	11 254	10 493	9 619
3+	10 044	6 568	5 184	4 391	4 152	3 915	3 715	3 636
	složení v %							
0	18,9	21,2	23,1	23,8	24,8	25,7	26,1	26,1
1	23,4	25,1	25,3	25,1	25,6	25,6	25,4	25,8
2	43,5	40,1	38,4	38,4	36,8	36,1	35,8	34,9
3+	14,2	13,6	13,2	12,7	12,8	12,6	12,7	13,2

Obr. V.1 Procentní struktura interrupcí podle počtu předchozích interrupcí a rodinného stavu ženy, 1993 a 2004

Obr. V.2 Procentní struktura interrupcí podle počtu živě narozených dětí a rodinného stavu ženy, 1993 a 2004

Úhrnná indukovaná potratovost (průměrný počet interrupcí připadající na jednu ženu ve věku 15-49 let) se mezi dvěma posledními roky zredukovala o 6 % (na 0,37 interrupce), což se shodovalo s poklesem mezi roky 2002 a 2003. Z hlediska věku nastalo v loňském roce až na několik výjimek snížení ve všech věcích. Ve věkovém intervalu 20-35letých, kdy jsou potraty nejčetnější a intenzita nejvyšší, došlo k poklesu v celém jeho rozsahu, nejvíce pak opětovně ve věkové skupině 25-29 let. Míry indukované potratovosti 20-36letých se tak vyrovnávaly a zatímco na počátku devadesátých let se maximum vyskytovalo okolo věku 25 let, do roku 2004 se posunulo do věku 29-33 let. Druhý nevýrazný vrchol ve věku krátce po dvacítce zůstal.

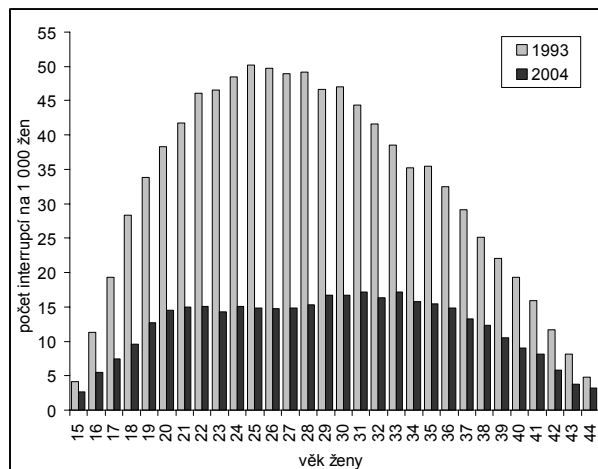
Tab. V.6 Potratovost, 1993-2004

Ukazatel	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
úhrnná míra*								
Samovolná potratovost	0,18	0,14	0,15	0,15	0,14	0,15	0,15	0,16
Indukovaná potratovost	0,98	0,65	0,53	0,47	0,44	0,42	0,39	0,37
Celková potratovost	1,18	0,81	0,70	0,63	0,60	0,58	0,56	0,55
průměrný věk žen při potratu								
Samovolná potratovost	26,9	27,8	28,5	28,9	29,1	29,2	29,7	29,9
Indukovaná potratovost	28,9	29,3	29,6	29,8	29,7	29,7	29,7	29,8
Celková potratovost	28,6	29,1	29,4	29,6	29,6	29,6	29,7	29,8

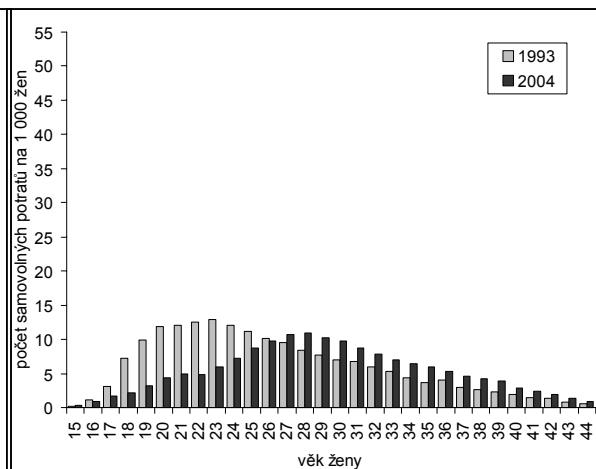
*průměrný počet potratů (daného druhu) připadající na jednu ženu ve věku 15-49 let

Od počátku 90. let docházelo v důsledku nejvýraznějšího poklesu u žen žijících v manželství ke sbližování indukované potratovosti vdaných a nevdaných žen. Při dalším rozlišení rodinného stavu nevdaných a eliminaci nejmladší věkové skupiny z důvodu nízkých četností u vdaných a rozvedených, se ukazuje nejvyšší intenzita u žen rozvedených. Svobodné ženy se vyznačují nízkou úrovní v mladším věku a nejvyšší dosahují ve věku 30-34 let. Vdané ženy mají maximum v nejnižší věkové kategorii 15-19 let, rozvedené v kategorii 20-24 let. Nejvýraznější pokles mezi roky 1993 a 2004 nastal u svobodných žen ve věku do 30 let, u vdaných a rozvedených ve věkové skupině 20-34letých.

Obr. V.3 Míry indukované potratovosti podle věku (na 1 000 žen), 1993 a 2004

Obr. V.4 Míry samovolné potratovosti podle věku (na 1 000 žen), 1993 a 2004

Tab. V.7 Míry indukované potratovosti podle rodinného stavu a věku ženy (na 1 000 žen), 1993-2004 (počet interrupcí žen v daném věku na 1 000 žen stejného věku)

Věková skupina	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
svobodné*								
15-19	18,1	11,8	10,1	8,7	8,3	8,4	8,1	7,3
20-24	35,7	23,2	18,2	16,2	15,1	15,1	14,0	13,5
25-29	36,0	27,0	20,8	18,3	17,7	16,0	15,1	13,6
30-34	27,8	23,0	20,0	19,7	18,9	17,6	16,5	16,0
35-39	18,7	14,1	13,1	14,1	13,0	11,8	12,2	13,0
40-44	8,3	5,3	5,9	5,8	5,7	4,5	4,9	5,4
vdané								
15-19	41,0	36,4	33,9	32,0	45,0	40,7	40,7	45,7
20-24	48,2	31,2	25,3	21,0	21,4	21,2	20,8	20,9
25-29	49,3	31,4	24,6	20,6	19,5	18,2	17,0	15,3
30-34	41,3	28,2	23,1	20,4	18,7	17,8	16,8	15,6
35-39	28,5	18,9	17,4	15,3	14,4	13,7	12,9	12,3
40-44	11,7	8,6	7,4	6,6	6,3	5,9	5,9	5,7
rozvedené								
15-19	x	x	x	x	x	x	x	x
20-24	76,6	59,8	42,2	42,4	38,5	36,4	41,9	37,0
25-29	64,7	48,1	38,0	34,5	31,8	28,1	25,2	26,5
30-34	51,0	37,9	30,4	28,5	27,0	26,3	23,8	22,1
35-39	32,9	23,8	21,3	20,5	18,6	18,8	17,2	16,9
40-44	14,5	10,9	9,4	8,5	7,9	8,0	8,1	7,7

*včetně potratů družek

Úroveň indukované potratovosti je, obdobně jako výše rozvodovosti a migrace, obtížněji mezinárodně srovnatelná. Jednotlivé země se liší legislativou a způsobem zjišťování dat o potratech. Navíc ve statistikách zemí, kde je možnost potratů výrazně omezena nejsou pravděpodobně zahrnuty všechny případy. V Irsku, Portugalsku, Severním Irsku, Lichtenštejnsku a na Maltě nejsou umělá ukončení těhotenství vůbec povolena. Obecně vyšší úroveň stále vykazují země bývalého východního bloku. Zemím za které jsou dostupné aktuální údaje vévodí Rumunsko s 1,4 interrupcí připadající průměrně na jednu ženu v reprodukčním věku. Více než jedna interrupce je to také v Estonsku, 0,9 v Bulharsku a Lotyšsku. Z východoevropských zemí má nižší (prakticky nulovou) úroveň indukované potratovosti než Česká republika pouze Polsko, kde je ale možnost umělých ukončených těhotenství legislativně velmi silně omezena.

VI. ÚMRTNOST

Počet zemřelých v loňském roce (107,2 tisíce) byl o 4,1 tisíce nižší než v roce předchozím, který byl však poměrně významně ovlivněn chřipkovou epidemií kulminující v únoru a březnu. Ale i kdyby nebyla, tak by byl loňský počet úmrtí zřejmě stále o něco nižší. Obdobný počet zemřelých osob byl zaznamenán i v roce 2001, předtím pak naposledy až v polovině šedesátých let (i když při odlišné věkové struktuře).

Tab. VI.1 Počty zemřelých, 1993-2004

	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Muži	59 180	56 709	54 845	54 882	53 772	54 377	55 880	54 190
Ženy	59 005	56 073	54 923	54 119	53 983	53 866	55 408	52 987
Celkem	118 185	112 782	109 768	109 001	107 755	108 243	111 288	107 177

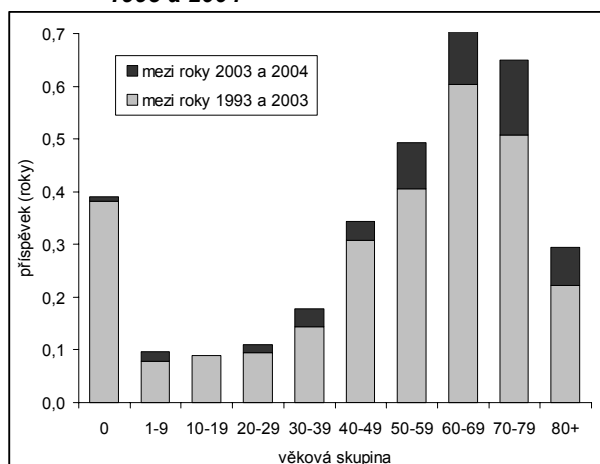
Po třech letech stagnace se obnovil trend poklesu celkové úmrtnosti, když naděje dožití při narození se u obou pohlaví zvýšila o 0,5 roku. Rozdíl mezi ukazateli za ženy a muže na úrovni 6,5 roku tak zůstal zachován. Mezi roky 1993 a 2004 došlo k celkovému prodloužení naděje dožití při narození u mužů o 3,3 roku, u žen o 2,6 roku. A mezi roky 1987 – od tohoto roku se začala úmrtnost snižovat – a 2004 u mužů o 4,7 roku a u žen o 3,9 roku. Pozitivní bylo, že se v loňském roce opět začala zlepšovat úmrtnost osob starších 80 let. V roce 2004 se snížila i úroveň úmrtnosti mužů i žen ve středním a vyšším věku, a opětovně kojenecká (úmrtnost dětí do jednoho roku věku), která dosáhla historicky nejnižší úrovně – 3,7 ‰.

Tab. VI.2 Naděje dožití mužů a žen ve vybraném věku, 1993-2004

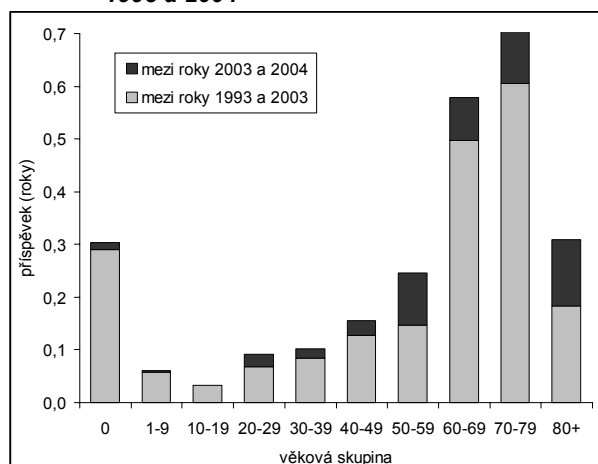
Věk	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
muži								
0	69,2	70,4	71,4	71,6	72,1	72,1	72,0	72,5
45	27,2	27,9	28,7	28,9	29,3	29,3	29,2	29,6
65	12,4	13,1	13,6	13,7	13,9	13,9	13,8	14,2
80	5,1	5,9	6,0	6,1	6,2	6,0	5,9	6,1
ženy								
0	76,4	77,3	78,1	78,3	78,4	78,5	78,5	79,0
45	33,1	33,8	34,4	34,6	34,6	34,8	34,7	35,2
65	15,9	16,4	16,9	17,1	17,1	17,2	17,1	17,5
80	6,5	6,7	7,0	7,1	7,0	6,9	6,9	7,1

Kvantitativní vyjádření vlivu snížení úmrtnosti podle věku na zlepšení celkové úmrtnosti výstižně charakterizují tzv. příspěvky věkových skupin k prodloužení naděje dožití při narození mezi danými roky. Jejich výpočet zohledňuje nejen samotnou intenzitu úmrtnosti v daném věku, ale i počty osob ve stejném věku vystavené riziku úmrtí. Největší vliv na pokles celkové úrovně úmrtnosti bude mít tak snížení úrovně úmrtnosti ve věku/věkové skupině, kde je pravděpodobnost úmrtí vyšší a je zároveň početná. U mužů k vzestupu naděje dožití při narození mezi roky 1993 a 2004 nejvíce přispělo snížení intenzity úmrtnosti ve věku 60-74 let, u žen 65-79 let. Mezi roky 2003 a 2004 to byla zejména záležitost poklesu úmrtnosti osob starších 55 let. V devadesátých letech se významněji také projevila redukce úmrtnosti dětí do jednoho roku věku, avšak po jejím poklesu a udržení na velmi nízké hladině jsou počty zemřelých kojenců již nízké a vliv na zvýšení naděje dožití při narození je tak prakticky zanedbatelný: např. pokles kojenecké úmrtnosti mezi dvěma posledními roky (2003 a 2004) z 3,9 na 3,7 ‰ se projevil v nárůstu naděje dožití při narození u obou pohlaví pouze o jednu setinu.

Obr. VI.1 Příspěvky věkových skupin k celkovému prodloužení naděje dožití mužů mezi roky 1993 a 2004

Obr. VI.2 Příspěvky věkových skupin k celkovému prodloužení naděje dožití žen mezi roky 1993 a 2004

Významný pokles úrovně kojenecké úmrtnosti od devadesátých let (úmrtnost kojenců se ale snižovala již v průběhu několika minulých desetiletí – až k 10-11 ‰ na přelomu 80. a 90. let) na její současnou historicky nejnižší úroveň, která je na rozdíl od intenzity úmrtnosti ve středním, vyšším a vysokém věku srovnatelná s vyspělými evropskými zeměmi, svědčí o kvalitní prenatální a neonatální péči a diagnostice v České republice. Nejvýrazněji se v posledních patnácti letech snížila úmrtnost dětí v prvních dnech života: úmrtnost ve věku 0-6 dokončených dnů poklesla o tři čtvrtiny, o polovinu se však zredukovala i tzv. ponovorozenecká úmrtnost, tedy úmrtnost dětí ve stáří 28-364 dnů.

Tab. VI.3 Zemřelí a úmrtnost do 1 roku věku, 1993-2004

	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
počty								
Zemřelí do 24 hodin	227	97	73	64	61	84	63	66
Zemřelí ve věku 0-6 dokončených dnů	505	224	172	150	132	157	129	130
Zemřelí ve věku 7-27 dokončených dnů	187	123	89	81	80	94	92	94
Zemřelí ve věku 0-27 dokončených dnů	692	347	261	231	212	251	221	224
Zemřelí ve věku 28-364 dokončených dnů	336	200	152	142	148	134	144	142
Zemřelí do 1 roku věku	1 028	547	413	373	360	385	365	366
úmrtnost (promile)*								
Prvního dne	1,9	1,1	0,8	0,7	0,7	0,9	0,7	0,7
Časná novorozenecká	4,2	2,5	1,9	1,6	1,5	1,7	1,4	1,3
Pozdní novorozenecká	1,5	1,4	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0
Novorozenecká	5,7	3,8	2,9	2,5	2,3	2,7	2,4	2,3
Ponovorozenecká	2,8	2,2	1,7	1,6	1,6	1,4	1,5	1,5
Kojenecká	8,5	6,0	4,6	4,1	4,0	4,1	3,9	3,7
Perinatální**	7,8	6,0	5,3	4,5	4,3	4,5	4,3	4,0

*počty zemřelých kojenců (v daném věku) na 1 000 živě narozených dětí

**mrtvé narozené děti a zemřelí ve věku 0-6 dokončených dnů na 1 000 narozených dětí

Nadpoloviční většinu všech úmrtí stále (i přes pokles) tvoří úmrtí na nemoci oběhového systému, když u mužů to bylo v loňském roce 46 % (pod 50 % to kleslo poprvé v roce 1998), u žen 57 %. Zemřelí na novotvary představují již více než čtvrtinu všech úmrtí, vzestup tohoto podílu souvisí s poklesem úmrtnosti na nejčtenější skupinu onemocnění, mírně však stoupají i jejich počty. Celkově třetí nejčtenější skupinou příčin smrti s podílem 7 % jsou poranění a otravy. Jednoznačně to však v posledních letech platilo pouze pro muže, u žen byl například v období 1999-2003 poměr zemřelých na vnější příčiny a nemoci dýchací soustavy prakticky vyrovnaný.

Tab. VI.4 Struktura zemřelých mužů na vybrané skupiny příčin smrti, 1993-2004

Příčiny smrti	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
počty								
Novotvary	15 386	15 602	15 485	15 948	15 603	16 058	16 278	16 280
Zhoubný novotvar plic	4 795	4 483	4 380	4 480	4 314	4 282	4 227	4 346
Nemoci oběhové soustavy	30 391	29 007	27 258	26 468	25 712	25 652	26 110	24 919
Infarkt myokardu	9 685	7 356	6 778	6 517	6 074	5 528	5 292	4 611
Cévní onemocnění mozku	7 869	6 916	6 675	6 991	6 529	6 479	6 621	5 797
Nemoci dýchací soustavy	2 692	2 439	2 465	2 637	2 557	2 563	2 822	2 686
Nemoci trávicí soustavy	2 351	2 400	2 467	2 408	2 539	2 512	2 591	2 583
Poranění a otravy	5 152	4 838	4 559	4 694	4 555	4 593	4 848	4 578
Dopravní nehody	1 074	1 129	1 188	1 171	1 099	1 089	1 097	981
Sebevraždy	1 412	1 206	1 285	1 298	1 294	1 216	1 365	1 286
Ostatní	3 208	2 423	2 611	2 727	2 806	2 999	3 231	3 144
Celkem	59 180	56 709	54 845	54 882	53 772	54 377	55 880	54 190
složení v %								
Novotvary	26,0	27,5	28,2	29,1	29,0	29,5	29,1	30,0
Zhoubný novotvar plic	8,1	7,9	8,0	8,2	8,0	7,9	7,6	8,0
Nemoci oběhové soustavy	51,4	51,2	49,7	48,2	47,8	47,2	46,7	46,0
Infarkt myokardu	16,4	13,0	12,4	11,9	11,3	10,2	9,5	8,5
Cévní onemocnění mozku	13,3	12,2	12,2	12,7	12,1	11,9	11,8	10,7
Nemoci dýchací soustavy	4,5	4,3	4,5	4,8	4,8	4,7	5,1	5,0
Nemoci trávicí soustavy	4,0	4,2	4,5	4,4	4,7	4,6	4,6	4,8
Poranění a otravy	8,7	8,5	8,3	8,5	8,5	8,5	8,7	8,4
Dopravní nehody	1,8	2,0	2,2	2,1	2,0	2,0	2,0	1,8
Sebevraždy	2,4	2,1	2,3	2,4	2,4	2,2	2,4	2,4
Ostatní	5,4	4,3	4,8	5,0	5,2	5,5	5,8	5,8
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tab. VI.5 Struktura zemřelých žen na vybrané skupiny příčin smrti, 1993-2004

Příčiny smrti	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
počty								
Novotvary	12 716	12 277	12 700	12 757	12 852	12 835	13 086	13 024
Zhoubný novotvar plic	947	1 105	1 243	1 246	1 321	1 281	1 341	1 343
Nemoci oběhové soustavy	35 595	34 138	33 028	31 724	31 692	31 500	31 955	30 123
Infarkt myokardu	6 638	5 503	5 069	4 830	4 591	4 279	3 945	3 472
Cévní onemocnění mozku	11 697	10 003	10 332	10 352	10 316	10 057	10 172	8 669
Nemoci dýchací soustavy	2 116	2 238	2 194	2 322	2 096	2 150	2 464	2 069
Nemoci trávicí soustavy	1 804	1 746	1 781	1 831	1 879	1 923	2 016	1 954
Poranění a otravy	3 344	2 955	2 366	2 376	2 355	2 245	2 447	2 413
Dopravní nehody	383	399	380	401	385	389	362	335
Sebevraždy	505	362	325	351	329	318	354	297
Ostatní	3 430	2 719	2 854	3 109	3 109	3 213	3 440	3 404
Celkem	59 005	56 073	54 923	54 119	53 983	53 866	55 408	52 987
složení v %								
Novotvary	21,5	21,9	23,1	23,6	23,8	23,8	23,6	24,6
Zhoubný novotvar plic	1,6	2,0	2,3	2,3	2,4	2,4	2,4	2,5
Nemoci oběhové soustavy	60,3	60,9	60,1	58,6	58,7	58,5	57,7	56,8
Infarkt myokardu	11,2	9,8	9,2	8,9	8,5	7,9	7,1	6,6
Cévní onemocnění mozku	19,8	17,8	18,8	19,1	19,1	18,7	18,4	16,4
Nemoci dýchací soustavy	3,6	4,0	4,0	4,3	3,9	4,0	4,5	3,9
Nemoci trávicí soustavy	3,1	3,1	3,3	3,4	3,5	3,6	3,6	3,7
Poranění a otravy	5,7	5,3	4,3	4,4	4,4	4,2	4,4	4,6
Dopravní nehody	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6
Sebevraždy	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Ostatní	5,8	4,8	5,2	5,7	5,7	5,9	6,2	6,4
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Na prodloužení naděje dožití při narození mezi roky 2003 a 2004 (u obou pohlaví o půl roku) se zhruba z jedné poloviny podílel pokles intenzity úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy (výrazné snížení úrovně úmrtnosti na nemoci oběhového systému od devadesátých let vůbec nejvíce přispělo k zlepšení celkové úmrtnosti). U mužů to byla obdobnou měrou úmrtnost na infarkt myokardu a cévní onemocnění mozku, u žen o něco více úmrtnost v důsledku cévních onemocnění mozku. Na úroveň roku 2002 (u žen ještě o něco méně) se v roce 2004 snížila úmrtnost na nemoci dýchací soustavy, mírně nižší než v roce 2003 byla také úmrtnost na vnější příčiny (výrazněji u mužů) a novotvary. Vývoj úmrtnosti na časté zhoubné nádory nebyl v posledních letech ani v roce 2004 nikterak dramatický. Pokles úmrtnosti na zhoubný novotvar plic mužů a opačný trend u žen se v posledních několika málo letech v zásadě zastavil. Stagnace platila například i pro maligní nádory prsu a ženských reprodukčních orgánů. Významná změna nebyla zaznamenána ani v případě úmrtnosti na zhoubné novotvary tlustého střeva a konečníku. Pro léčbu těchto čteněji se vyskytujících nádorů je stěžejní prevence, neboť možnost léčby je závislá na včasném zachycení. Data o úmrtnosti však naznačují, že možnosti prevence nejsou široce využívány, zejména ve vyšším a vysokém věku. U středních a některých vyšších věkových kategoriích (v zásadě do věku 65 let) byl ale zaznamenán mírný, avšak viditelný pokles. Ze skupiny poranění a otrav se mezi roky 2003 a 2004 snížila úmrtnost následkem dopravních nehod i sebevražd. V případě hodnocení vývoje intenzity úmrtnosti podle jednotlivých příčin smrti je třeba posuzovat spíše dlouhodobější trendy, drobné výkyvy mohou být způsobeny i vykazováním příčin smrti na listu o prohlídce mrtvého a kódovací praxí.

Tab. VI.6 Standardizované míry úmrtnosti* mužů na vybrané skupiny příčin smrti (na 100 000 mužů), 1993-2004

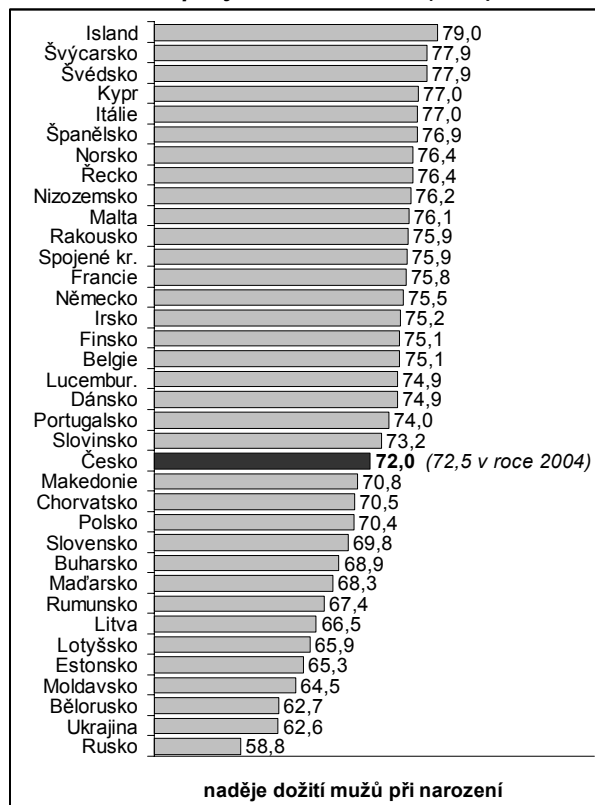
Příčiny smrti	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Novotvary	344,1	338,6	321,4	326,7	317,5	323,3	321,1	315,2
Zhoubný novotvar plic	105,5	95,3	89,1	90,2	85,8	84,1	81,0	82,1
Nemoci oběhové soustavy	729,7	666,2	602,8	576,9	567,6	560,6	568,5	530,9
Infarkt myokardu	219,5	161,0	141,7	135,1	126,0	113,1	106,1	91,3
Cévní onemocnění mozku	192,3	163,2	151,3	156,5	148,6	144,7	148,0	127,2
Nemoci dýchací soustavy	65,1	56,6	54,6	56,9	55,6	55,6	59,7	55,4
Nemoci trávicí soustavy	52,1	51,3	50,5	48,5	50,7	50,3	50,8	50,4
Poranění a otravy	109,4	99,4	90,8	93,0	90,4	91,4	96,3	89,0
Dopravní nehody	21,2	21,9	22,6	22,2	20,8	20,5	20,7	18,3
Sebevraždy	29,2	24,1	25,0	24,9	24,9	23,3	26,2	24,3
Ostatní	75,0	56,5	58,8	59,6	61,7	65,1	68,5	65,7
Celkem	1 375,4	1 268,6	1 179,0	1 161,6	1 143,6	1 146,3	1 164,9	1 106,6

*Vzhledem k rozdílnému věkovému složení populace v jednotlivých letech je, pro vytvoření srovnatelných údajů v čase, třeba vliv věkové struktury eliminovat. Ve statistice úmrtnosti, zejména pak pokud jde o úmrtnost podle příčin smrti, se používá přímá standardizace, kdy jsou míry úmrtnosti podle věku (počet zemřelých v daném věku na počet obyvatel ve stejném věku) váženy věkovou strukturou, která byla zvolena za standard; v tomto případě se jedná o evropský standard WHO.

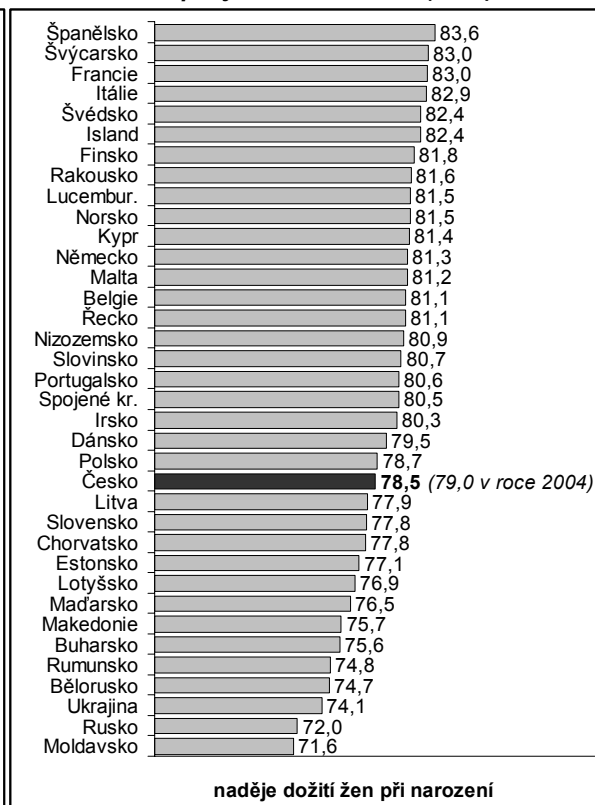
Tab. VI.7 Standardizované míry úmrtnosti* žen na vybrané skupiny příčin smrti (na 100 000 žen), 1993-2004

Příčiny smrti	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Novotvary	191,8	179,8	180,3	178,7	179,3	175,3	177,5	173,0
Zhoubný novotvar plic	14,7	16,8	18,3	18,2	19,1	18,2	18,8	18,6
Nemoci oběhové soustavy	468,1	430,7	401,5	379,0	381,7	379,5	384,4	356,9
Infarkt myokardu	90,7	72,5	64,3	60,0	56,9	52,4	48,1	41,6
Cévní onemocnění mozku	151,2	124,4	123,6	121,9	122,5	119,5	120,6	100,7
Nemoci dýchací soustavy	29,0	29,1	27,9	29,1	26,6	27,2	30,9	25,5
Nemoci trávicí soustavy	26,3	24,9	24,6	25,4	25,8	26,0	27,5	25,7
Poranění a otravy	49,0	42,3	34,1	34,2	33,8	32,8	35,4	34,0
Dopravní nehody	6,5	6,9	6,5	7,0	6,7	6,9	6,4	5,8
Sebevraždy	8,6	5,9	5,3	5,8	5,4	5,3	5,8	4,7
Ostatní	54,8	43,3	42,3	44,2	44,9	45,1	48,0	46,7
Celkem	819,0	750,1	710,5	690,5	692,2	685,9	703,6	661,9

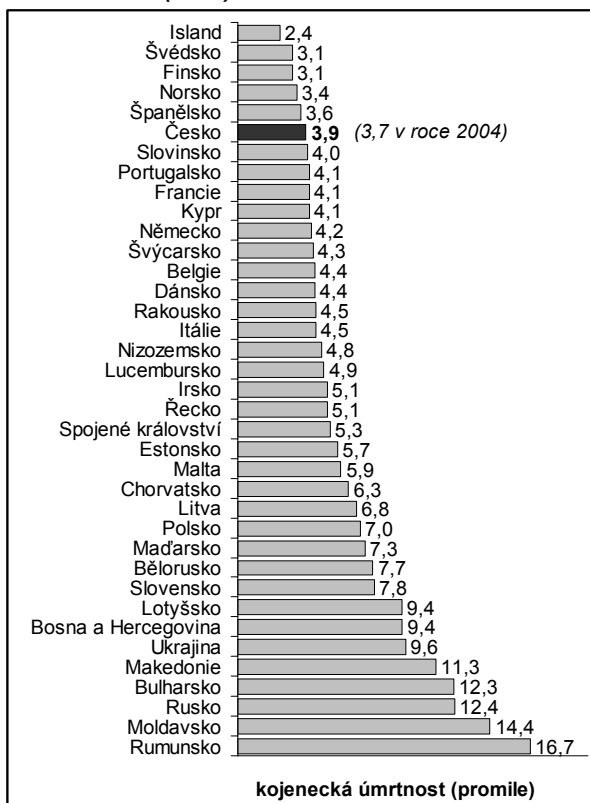
**Obr. VI.3 Naděje dožití při narození mužů
v evropských zemích, 2003 (2002)**

**Obr. VI.4 Naděje dožití při narození žen
v evropských zemích, 2003 (2002)**

**Obr. IV.5 Kojenecká úmrtnost v evropských zemích,
2003 (2002)**

I přes významné zlepšení úmrtnosti, které začalo již koncem 80. let, Česká republika za vyspělými západoevropskými zeměmi stále zaostává. I v těchto zemích proces snižování intenzity úmrtnosti totiž neustále pokračuje, i když o něco pomalejším tempem než je tomu v některých východoevropských zemích. Rozdíl tak zůstává poměrně významný, české ženy a muži mají oproti ženám a mužům žijícím v zemích s nejnižší úmrtností (Švýcarsko, Itálie, Švédsko, Island, Španělsko) naději dožití při narození o 4-6 let nižší, přičemž u mužů je rozdíl výraznější. Z nových členských zemích EU je v porovnání úrovně úmrtnosti na tom lépe jen Slovinsko, zhruba stejnou úroveň úmrtnosti jako v Česku mají také polské ženy. Nejhorší úmrtnost v Evropě je v zemích bývalého Sovětského svazu (Rusko, Ukrajina, Bělorusko, Moldavsko).

V úrovni kojenecké úmrtnosti Česká republika ale již patří mezi země s její nejnižší hladinou, zatímco na počátku devadesátých let se řadila k zemím s její vyšší hodnotou. Nižší intenzitu mají v současnosti skandinávské země, Island a Španělsko. Přibližně stejnou úroveň úmrtnosti dětí do jednoho roku věku jako v ČR vykazují i některé další země. Vysoká kojenecká úmrtnost zůstává stále v balkánských zemích a zemích bývalého SSSR. Vyšší hodnoty, odpovídající úrovni v České republice kolem poloviny 90. let, jsou zaznamenávány i na Slovensku a Maďarsku.

Nadprůměrná úmrtnost východo- a středoevropských zemí je dána zejména jejich vysokou úmrtností na nemoci oběhového systému. Česká republika ale patří v této skupině mezi země, které jsou na tom nejlépe (spolu s Polskem a Slovinskem). Některé státy, jako např. Maďarsko, Česko, Polsko mají navíc značnou úmrtnost na novotvary. V kategorii novotvarů však není Evropa tak jednoznačně diferencovaná (zejména u žen) na bývalý „východní blok“ a „západ“, jako je tomu u onemocnění srdce a cév. Na nádory mají vysokou úmrtnost také např. irské, britské, nizozemské a belgické ženy, belgičtí či francouzští muži. Pokud jde o třetí nejčastější třídu příčin smrti – poranění a otravy (tzv. vnější příčiny) – i v úmrtnosti na tyto příčiny převyšují východoevropské země ty západoevropské, přičemž úplně nejvyšší úrovní se vyznačují postsovětské republiky, včetně těch pobaltských. Část z těchto vnějších úmrtí připadá na sebevraždy, a právě vysokou sebevražedností mužů se tyto republiky také vyznačují. Ze západoevropských zemí mají nejvyšší sebevražednost ve Finsku a Belgii, která je mimochodem vyšší než v Česku. Česko má ale úroveň sebevražednosti v současnosti nižší i než jiné země a odpovídá evropskému průměru.

VII. ZAHRANIČNÍ STĚHOVÁNÍ

Český statistický úřad rozšířil od roku 2001 statistiku migrace o cizince s dlouhodobým pobytem. Do údajů o stěhování (ale i sňatečnosti, rozvodovosti, porodnosti, potratovosti a úmrtnosti) nejsou tak již zahrnuti pouze osoby s trvalým pobytem na území České republiky. Údaje za roky 1993 – 2000 se tedy týkají všech osob (včetně cizinců) s trvalým pobytem na území ČR, údaje za období 2001 a později se týkají:

- a) občanů ČR s trvalým pobytem na území ČR
- b) cizinců s trvalým pobytem na území ČR (podle zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců)
- c) cizinců s vízy nad 90 dnů (podle zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců)
- d) cizinců s přiznaným azylem (podle zákona č. 325/1999 Sb., o azylu)

od 1.5.2004 zároveň i (podle zákona č. 217/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 326/1999 Sb.):

- e) občanů zemí EU s přechodným pobytem na území ČR
- f) občanů třetích zemí s dlouhodobým pobytem na území ČR

Tab. VII.1 Zahraniční stěhování, 1993-2004

	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Přistěhovalí	12 900	10 857	9 910	7 802	12 918	44 679	60 015	53 453
Vystěhovalí	7 424	728	1 136	1 263	21 469	32 389	34 226	34 818
Objem stěhování	20 324	11 585	11 046	9 065	34 387	77 068	94 241	88 271
Saldo stěhování	5 476	10 129	8 774	6 539	-8 551	12 290	25 789	18 635

Výše přírůstku zahraniční migrací byla v loňském roce o 7,2 tisíce nižší než v roce 2003. Hlavní příčinou bylo záporné saldo s občany Slovenské republiky (6,1 tisíce), které lze snad vysvětlit vstupem obou zemí do Evropské Unie a od data vstupu ČR platným zákonem č. 217/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců. Srovnání měsíčních údajů ukázalo výrazné snížení počtu přistěhovalých Slováků v květnu, červnu a červenci. Počty vystěhovalých byly v těchto měsících naopak vyšší. V dalších měsících se situace již stabilizovala. Nejvíce u nás přibýlo v loňském roce osob s ukrajinským státním občanstvím – 11,4 tisíce, následovali Vietnamci – 3,7 tisíce. Z dalších mimoevropských zemí měla ČR nejvyšší saldo s občany Číny a Mongolska.

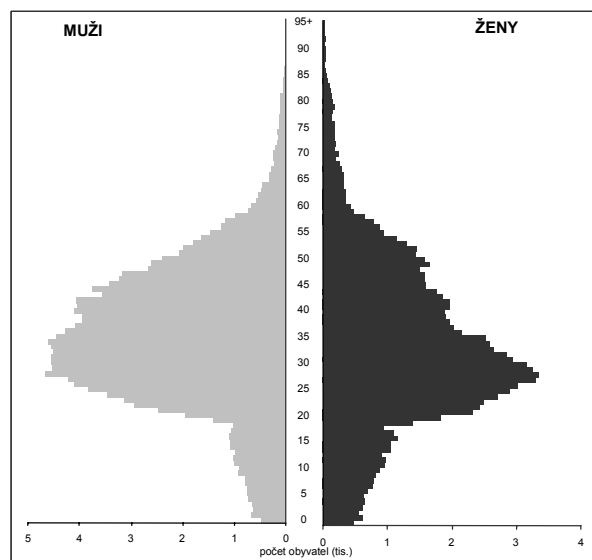
Nejpočetnější skupinou cizinců s povolením k pobytu v České republice jsou Ukrajinci. Slováci zůstali i přes pokles jejich počtu v roce 2004 druhí, dále to pak jsou Vietnamci, Poláci a Rusové. V období 1994-2004 se nejvíce změnil počet cizinců pobývajících na našem území u občanů některých republik bývalého Sovětského svazu – Kyrgyzstánu, Uzbekistánu, Kazachstánu, Moldavska a Běloruska, kterých tu za posledních deset let přibýlo mnohonásobně. Ukrajinců je tu dnes 5,5krát více než v roce 1994, Vietnamců 3,5krát a Slováků téměř 3krát. Celkový počet cizinců žijících legálně na území ČR k 31. 12. 2004 byl podle údajů Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie Ministerstva vnitra ČR 254,3 tisíce, které znamenaly jejich 2,5 procentní podíl v populaci. Jednotlivé skupiny cizinců se zároveň liší podle typu povolení k pobytu, na který u nás přetrvávají. Udělování povolení souvisí s účelem jejich příchodu. Nejvyšší podíl cizinců s přechodným či dlouhodobým pobytem je jednoznačně mezi cizinci s ukrajinským státním občanstvím, naopak nejnížší (z početně silnějších menšin) s občanstvím Polské republiky. I když většina cizinců, kteří k nám přicházejí, je v reprodukčním věku, rodiny zde příliš nezakládají. Počet narozených dětí s „nečeským“ státním občanstvím je velmi malý. Např. v loňském roce se těchto dětí narodilo jen 1 352, z toho nejvíce Vietnamců (428), pak Ukrajinců (255), v předchozích letech to bylo ještě méně.

Tab. VII.2 Zahraniční stěhování a počet cizinců v České republice podle státního občanství, 2004

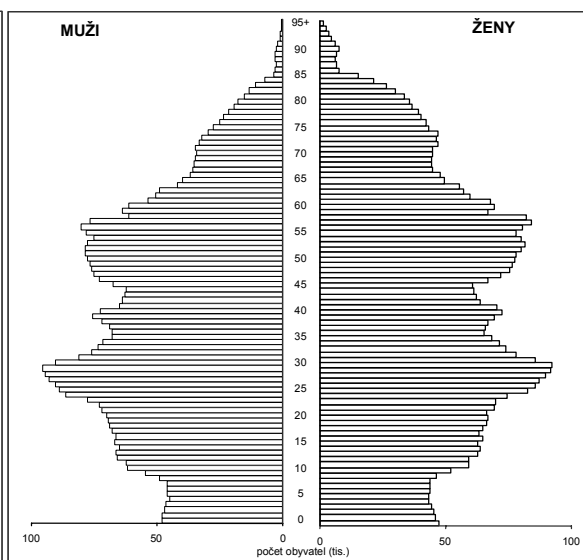
Státní občanství	Přistěhovalí	Vystěhovalí	Saldo migrace	Počet cizinců (31.12.2004)			
				celkem	trvalý pobyt	přechodný pobyt	podíl s přechodným pobytem (%)
Ukrajina	16 290	4 933	11 357	78 263	13 262	65 001	83,1
Slovensko	14 955	21 033	-6 078	47 352	16 976	30 376	64,1
Vietnam	4 457	770	3 687	34 179	20 689	13 490	39,5
Polsko	1 752	1 005	747	16 265	11 511	4 754	29,2
Rusko	1 972	656	1 316	14 743	5 592	9 151	62,1
Německo	1 305	648	657	5 772	3 530	2 242	38,8
Bulharsko	652	392	260	4 447	2 326	2 121	47,7
Moldavsko	1 014	487	527	4 085	571	3 514	86,0
Spojené státy	657	499	158	3 750	1 880	1 870	49,9
Srbsko a Černá Hora	97	6	91	3 436	2 164	1 272	37,0
Čína	490	121	369	3 421	1 080	2 341	68,4
Česká republika	2 649	1 034	1 615	x	x	x	x
Ostatní	7163	3234	3929	38581	19886	18695	48,5
Celkem	53 453	34 818	18 635	254 294	99 467	154 827	60,9

Věková struktura cizinců pobývajících v ČR se podstatně liší od věkové struktury „domácí“ populace. Silněji jsou mezi cizinci zastoupeny muži (60 %) a osoby ve věkové skupině 20-39 (zvláště u mužů), což lze vysvětlit převažujícím ekonomickým motivem jejich příchodu do ČR. Výrazně méně jsou naopak zastoupeny děti (z nejčteněji zastoupených skupin cizinců představují výjimku Vietnamci a částečně Rusové), ještě méně pak osoby v poproduktivním věku (výjimkou jsou Bulhaři, částečně Němci a občané Spojených států).

Obr. VII.1 Věková struktura cizinců pobývajících na území ČR, 31.12.2004

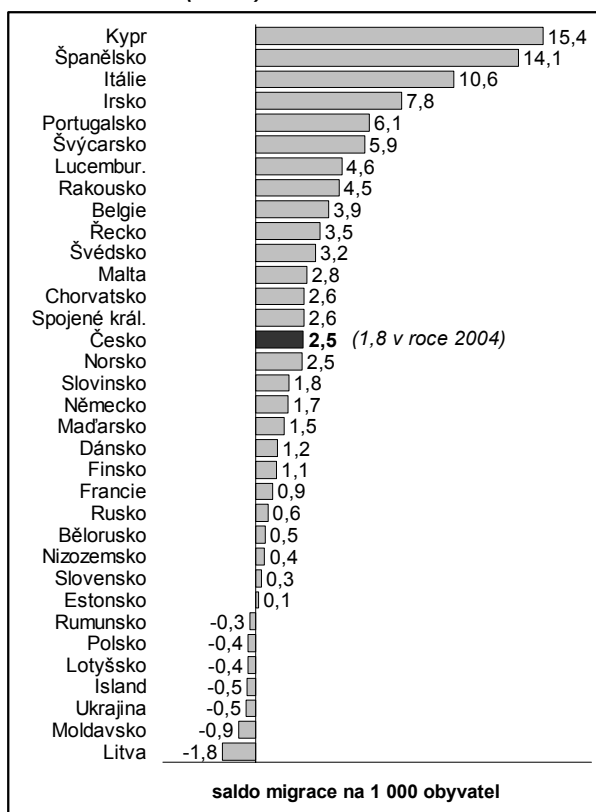
Obr. VII.2 Věková struktura celé populace ČR 31.12.2004

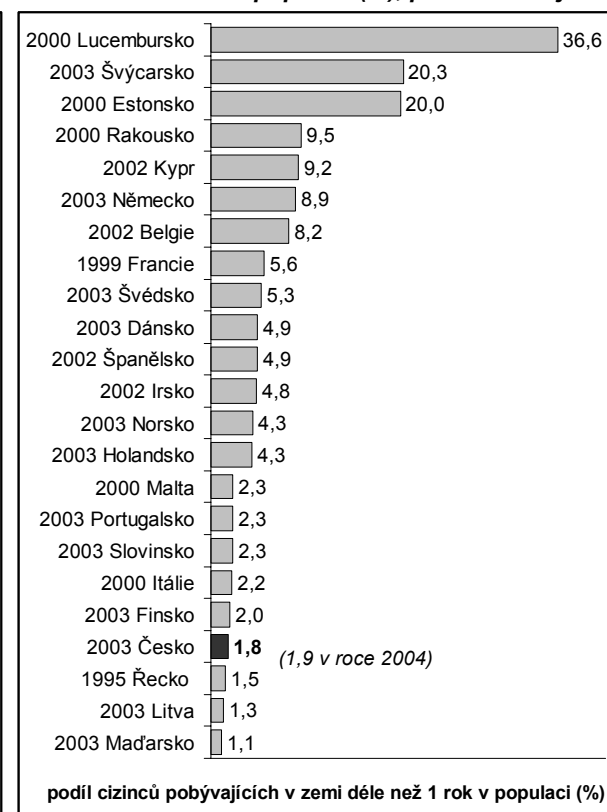
Mezinárodní srovnatelnost migrace je obecně poměrně obtížná. Závisí na legislativě a migrační politice dané země a také na definici stěhování – časová hranice pobytu v cizí zemi, od kterého se osoba považuje za migranta je často různá. Srovnatelnost je také stížená tím, že údaje o roční migraci jsou na rozdíl od ostatních demografických procesů mnohem více proměnlivé díky jejím silným vnějším podmínkám (legislativa a její změny, politická, sociální a ekonomická situace v cílových

a potenciálních zdrojových zemích a apod.). Většina evropských zemí vykazuje v současnosti přírůstky obyvatel mezinárodní migrací. Výjimkou jsou některé východoevropské země.

Obr. VII.3 Saldo zahraniční migrace na 1 000 obyv., 2003 (2002*)

Obr. VII. 4 Podíl cizinců pobývajících v zemi déle než 1 rok v populaci (%), poslední údaj

*Moldavsko, Estonsko, Chorvatsko, Řecko, Belgie

ZDROJE DAT

Data o **porodnosti, sňatečnosti, rozvodovosti a úmrtnosti** jsou výsledkem zpracování statistických hlášení řady Obyv (Hlášení o uzavření manželství, narození, úmrtí, rozvodu a stěhování³), které ČSÚ zasílají matriky, v případě rozvodů soudy. Zdrojem dat o **zahraničním stěhování** je Cizinecký informační systém. Data ČSÚ přebírá od Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie. Informace o **potratech** jsou přebírány od Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR. V demografické statistice jsou zahrnuty všechny události, tzn. každý případ narození, úmrtí apod. Údaje se týkají všech obyvatel České republiky, které mají bydliště v ČR (občané ČR s trvalým pobytem, cizinci s trvalým, přechodným na víza nad 90 dnů či dlouhodobým pobytem), i když k události dojde mimo území ČR.

Počet obyvatel a jeho složení podle pohlaví a věku je výsledkem každoročních bilancí obyvatelstva, odvíjejících se od struktury obyvatel zjištěné při sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. Počty obyvatel podle rodinného stavu jsou rovněž výsledkem bilancí (podle rodinného stavu), jejichž základem bylo složení podle pohlaví, věku a rodinného stavu zjištěné při sčítání.

Podkladem pro zpracování **mezinárodních srovnání** jednotlivých demografických procesů prezentovaných v publikaci byla zejména publikace Rady Evropy „Recent demographic developments in Europe 2005“. Některá data (o věkovém složení, potratech a plodnosti žen podle věku) byla získána z databáze Eurostatu New Cronos (publikaci Rady Evropy byla dáována obecně přednost z důvodu, že uváděné údaje jsou zde zpravidla aktuálnější než v databázi Eurostatu). Údaje o podílu cizinců v populaci jsou z demografické ročenky Eurostatu „European Population Statistics, 2004“.

³ Od roku 2005 je statistické hlášení o stěhování zrušeno a zdrojem dat o stěhování je Informační systém evidence obyvatel. Data ČSÚ přebírá od Ministerstva vnitra ČR.